

Tusculum

**SALONITANSKA MUZA
DUJE RENDIĆA-MIOČEVIĆA**

2017
SOLIN-10/2

Tusculum
10/2

Solin, 2017.

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Špiro Žižić

Urednik

Marko Matijević

Nakladnički savjet

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Josip Dukić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražen Maršić
Ivica Žižić

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Tisak

Suton Graf Zagreb

Za tiskaru

Tihomir Kujundžić

Naklada

500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: ESCI (Emerging Sources Citation Index), DOAJ (Directory of Open Access Journals), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupiru Grad Solin i Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

10/2

Solin, 2017.

ZBORNİK RADOVA SA ZNANSTVENOGA KOLOKVIJA

SALONITANSKA MUZA DUJE RENDIĆA-MIOČEVIĆA

Dignum laude virum Musa vetat mori /
Muza ne dopušta da umre muž vrijedan hvale
(*Hor., Carm. IV, 8, 28*)

Pripremni odbor

Jasna Jeličić-Radonić, Mirjana Matijević Sokol, Marina Šegvić,
Špiro Žižić, Dino Demicheli, Ivan Matijević

Solin, 29. lipnja 2016.

Sadržaj

9		Predgovor
11-18	Marina Šegvić	Duje Rendić-Miočević (Split, 29. 6. 1916. – Zagreb, 30. 4. 1993.)
19-21	Ivan Mirnik	Opus Duje Rendića-Miočevića na suvremenim znanstvenim međumrežnim stranicama
23-36	Nenad Cambi	Nova svjedočanstva solarnih i mističkih kultova u Dalmaciji
37-55	Ante Rendić-Miočević	Arheološka istraživanja na spoju gradskih bedema sjeverno od <i>Porta Caesarea</i> u Solinu (1970. – 1973.)
57-66	Jasna Jeličić-Radonić	<i>Gloria virtutem tamquam umbra sequitur</i>
67-75	Joško Belamarić	Rendić-Miočevićeva teza o sadržaju uništenoga središnjeg motiva friza Dioklecijanova mauzoleja
77-92	Mirjana Matijević Sokol	Od epitafa svećenika Ivana do epitafa kraljice Jelene
93-97	Tonko Maroević	Uklesani stihovi, usklađeni prepjevi Prevoditeljsko-priredivački prinos Duje Rendića-Miočevića
99-120	Bruna Kuntić-Makvić	<i>Διάλεκτος, γράμματα, signum</i> Službena komunikacija ilirskih vladara prema izvještajima starih pisaca
121-127	Jelena Marohnić	Isejski natpis s najviše negrčkih imena (Brunšmid br. 12)
129-141	Branka Migotti	Nadgrobnni spomenik obitelji Aurelija Januarija iz Dobrinaca kod Rume (<i>Caput Bassianense</i>)
143-173	Ivan Radman-Livaja	Pregled ilirske onomastike na sisačkim teserama
175-197	Dino Demicheli	Neobjavljeni i nepoznati rimskodobni natpisi iz istraživanja Ejnara Dyggvea u Šupljoj crkvi u Solinu
199-210	Ivan Matijević	O vojnoj karijeri centuriona Lucija Varija [---] po natpisu ILlug 2098 iz Salone
211-219	Josip Dukić	<i>Salona Christiana</i> – Pisana ostavština don Frane Bulića biblioteci Centralnoga bogoslovnog sjemeništa u Splitu
221-232	Vladimir Sokol	Aleja istraživača Salone – Dolina hrvatskih kraljeva Važnost Dalmacija/e za hrvatsku povijest kroz rezultate njihova bavljenja

PREDGOVOR

Prošle godine 29. lipnja obilježili smo 100 godina od rođenja arheologa Duje Rendića-Miočevića, znamenitoga istraživača Salone. Kao studenti arheologije proveli smo s profesorom Rendićem početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća (1972., 1973., 1974.) nekoliko istraživačkih kampanja u Saloni na spoju bedema stare jezgre Salone i njezina istočnog dijela sjeverno od poznatih *Porta Caesarea*. Tada smo u potpunosti doživjeli posebnu vezu Duje Rendića-Miočevića sa Salonom i Solinom. Upravo zato smo mi, njegovi studenti, kolege i prijatelji, inicirali još jednom prisjećanje na našega Profesora jednodnevnim skupom na mjestu kojemu je posvetio velik dio svoga znanstvenog opusa. Dragi Profesor, *natus et nutritus* u Splitu, ali stalno vezan uz Salonu - Solin, danas počiva u sjeni čempresa Lovrinca i kao čuvar bdije nad Salonom i svojim Splitom, pa i kroz nas, svoje učenike. Ovaj skup naš je darak zahvalnosti Duji Rendiću-Miočeviću.

Skup smo realizirali uz svesrdnu podršku Grada Solina i Doma Zvonimir kojima zahvaljujemo, jer teško bismo bez njihove materijalne i moralne pomoći mogli obilježiti ovu važnu godišnjicu koja može biti onaj kamen temeljac za novi pristup spomenicima Salone i Solina u budućnosti.

Znanstveni kolokvij, posvećen našem dragom Profesoru, potpuno je ostvaren objavom izlaganja svih sudionika u posebnom broju Časopisa za solinske teme *Tusculum 10/2*, što je izraz poštovanja salonitanskoga djela Duje Rendića-Miočevića. A to najbolje ilustrira Horacijev stih *Dignum laude virum Musa vetat mori / Muza ne dopušta da umre muž vrijedan hvale (Hor., Carm. IV, 8, 28)*.

Jasna Jeličić-Radonić i Mirjana Matijević Sokol

Duje Rendić-Miočević

Bruna Kuntić-Makvić

Διάλεκτος, γράμματα, signum

Službena komunikacija ilirskih vladara prema izvještajima starih pisaca

Bruna Kuntić-Makvić
HR 10000 Zagreb
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
I. Lučića 3

Na tragu iliroloških studija akademika Duje Rendića-Miočevića autorica utvrđuje kakve sve oblike javne i službene komunikacije vladara Ilirskoga Kraljevstva spominju stari pisci, u prvome redu Polibije (2. stoljeće prije Krista) i Tit Livije (1. stoljeće prije Krista i početak kršćanske ere). Iz njihovih vijesti proizlazi da je ilirski dvor bio ravnopravan sudionik u svim standardnim oblicima komunikacije onoga doba: usmeno preko diplomatske forme poslanstava, pismima i porukama uz pomoć listonoša i glasnika te napokon slikovnim prikazima na medijima poput novca.

Ključne riječi: Polibije, Tit Livije, antički literarni izvori, Ilirsko Kraljevstvo, komunikacija, jezik, pismo, znak, glasnik, poslanstvo

UDK: 94(=291.69(093)
94(398)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 27. srpnja 2017.

Duje Rendić-Miočević uvrstio je na početak knjige *Iliri i antički svijet* dva dragocjena teksta kojima je u mediteranskom kontekstu odredio položaj složene etničke i kulturne mješavine koja se, po paradigmi naslijeđenoj iz antike, konvencionalno naziva Ilirima.¹ Premda obje studije jesu unutar prvoga dijela koji je naslovljen *Iliri i Grci*,² zapravo su uvod cijele knjige čije gradivo seže duboko u rimsko razdoblje.³ Autor je u njima već apostrofirao sve vrste izvora kojima se podrobno bavi i na koje se oslanja u člancima u nastavku. U skladu sa svojim interdisciplinarnim obrazovanjem i načinom rada, interpretirao je likovne, literarne, numizmatičke i epigrafske izvore. Prvu uvodnu studiju, *Iliri u osvitu i u povijesti antike (U kontaktu s grčko-rimskim svijetom)* zasnovao je na predavanju koje je godine 1967. na engleskom jeziku bio održao u Americi.⁴ Dvadeset i dvije godine kasnije razvio je iz predavanja ažuran uvodni tekst na hrvatskome.

Skupinu od četrnaest radova iza *Prolegomena naslovio je Illyrica varia*, a među njih je na četvrto mjesto uvrstio članak⁵ koji je potaknula Polibijeva rečenica o izaslancima makedonskoga kralja Perzeja ilirskome kralju Gentiju uoči 3. ilirskog i 3. makedonskog rata (*Polyb.* XXVIII, 8, 9). I taj članak postao je pristupačan na hrvatskome jeziku tek u knjizi *Iliri i antički svijet*, četiri godine nakon objave na njemačkome u spomenici Artura Betza.⁶

Nadahnuti tim dvama tekstovima i na njihovu tragu prikazujemo što literarni izvori, u prvome redu sam Polibije, svjedoče o sredstvima kojima su se ilirski vladari koristili u službenoj komunikaciji s vlastitim podanicima i s vanjskim svijetom. U prilogu je jedanaest Polibijevih odlomaka koji zajedno s četiri Livijeva tvore podlogu članka. Po jedan Polibijev i Livijev odlomak odnose se na isti događaj. Njime se bavio i Duje Rendić-Miočević u navedenom članku.⁷ Da bi se

1 Prolegomena – Uvodne studije, D. Rendić-Miočević 1989, str. 15-44.

2 D. Rendić-Miočević 1989, str. 11-409.

3 Preciznije, do razvijenoga principata u 2. stoljeću kršćanske ere, zbog riderske onomastike, tamošnjega municipaliteta i komparativnih spomenika s drugih dalmatinskih lokaliteta.

4 Po D. Rendić-Miočević 1989, str. 893: *Illyrians, Greeks and Rome in the Eastern Adriatic* (Predavanje na Indiana University, Department of Classics, Bloomington, USA 1967).

5 »Ad Polyb. XXVIII. 8. 9 /UZ PERZEJEVO POSLANSTVO KRALJU GENTIJU«, D. Rendić-Miočević 1989, str. 89-94; prvotisak D. Rendić Miočević 1985, uz drugačije koncipiran naslov, v. bilj. 6.

6 D. Rendić-Miočević 1985, str. 507 »Ad Polyb. XXVIII 8, 9 - (... και τρίτον τὸν Ἰλλυριόν...)«

7 Pril. 4, 4.1: *Polyb.* XXVIII, 8,1; 5 i 7-9 i pril. 4, 4.2. *Liv.* XLIII, 19, 13-14.

moglo što temeljitije raspraviti o podatcima koji se iz izvora mogu izvesti o temi članka, priloženi su usporedni prijevodi.⁸

Polibije, Likortin sin, Megalopoljanin s Peloponeza, znameniti je grčki državnik i povjesničar iz 2. stoljeća prije Krista. Svjedočio je vrhuncu ratne uspješnosti Rimske Republike. Njegova *Povijest* utjecala je na historiografiju i na političku teoriju kasnijih razdoblja. Sačuvani su dijelovi posebno vrijedni za staru povijest hrvatskih zemalja jer su u njima podrobni izvještaji o 1. i 2. ilirskom ratu, o djelovanju Demetrija Farskoga, o pripremama za 3. ilirski rat i o prvome rimskom pohodu na Delmate. Povjesničar Tit Livije, rimski građanin rodом iz Patavija (Padova), rođen je oko 130 godina nakon Polibija. U velikoj povijesti *Od osnutka Grada* rodoljubno je veličao rimsku prošlost. Radio je i na prvorazrednim izvorima, ali je uz to – u skladu s antičkim načinom – obilno ekscerptirao djela starijih povjesničara. Polibije je bio među njima. Sticajem okolnosti, u sačuvanim dijelovima Livijeve povijesti može se naći upravo ono što je kod Polibija izgubljeno: izvještaj o 3. ilirskom ratu sve do proslave trijumfa nad kraljem Gencijem i Ilirima u veljači 167. prije Krista.⁹

Polibije je sudjelovao u ratnim operacijama na Balkanu, godinama je živio u Rimu kao štitićenik najistaknutijih članova kornelijejsko-emilijejske stranke i postao je rimskim pouzdanikom, dobivao je diplomatske zadatke, proputovao je Sredozemlje, osobno je svjedočio padu Kartage i imao je pristup u rimski državni arhiv. Životni ga je put doveo u izravan dodir s brojnim negričkim narodima. Povijest je pisao da bi državnike – koji su u punom antičkom smislu te riječi morali biti vojskovođe i političari u jednoj osobi – poučio njihovu poslu na primjerima iz povijesti rimske prekomorske ekspanzije od 3. stoljeća prije Krista (1. punski rat) do vlastitoga doba. To znači da je zapravo pisao političku i ratnu povijest cijeloga još neujedinjenoga Sredozemlja. Vlastito iskustvo i zadatak koji je sebi postavio učinili su ga izrazito osjetljivim na pitanje kako su se mogli sporazumijevati pripadnici aloglotskih političkih i vojnih entiteta.

Dio teksta koji je Duje Rendić-Miočević tumačio u navedenom članku pripada pokazateljima za tu Polibijevu senzibilnost (pril. 4.1). Uoči 3. ilirskog rata makedonski i ilirski dvor razmijenili su više poslanstava. Inicijativa je dolazila od makedonskoga kralja Perzeja. Nastojao je pridobiti ilirskoga kralja da mu bude saveznikom u sukobu s Rimljanima. Njima bi to otežalo pristup do Makedonije, a njemu bi zaštitilo zapadni bok.¹⁰ Opisujući sastav drugoga po redu poslanstva koje je Perzej uputio prije no što će Gencija uvući u rat, Polibije je na trećem mjestu spomenuo jednoga Ilira (v. pril. 4.1). Duje Rendić-Miočević je ponajviše raspravio o njegovu imenu. Istaknuo je da je ilirsko brojevno ime Trit (*Τρίτος*, *Tritus*) epigrafski dobro potvrđeno i opredijelio se za tumačenje i prijevod »Ilir Trit«. Ranije je prevladavalo shvaćanje da se Polibijev izraz sastoji od rednoga broja »treći« (gr. *τρίτος*) i etnonima ili vlastitog imena (»Ilir« ili »Ilirije«).

Polibije je naveo zašto je makedonski kralj tu osobu uvrstio u poslanstvo: bilo je to *διὰ τὴν διάλεκτον εἶδέναι τὴν Ἰλλυρίδα*, »jer je znao ilirski jezik«.¹¹ Razabire se da se makedonski kralj na odlučnom stupnju posredne diplomatske komunikacije želio osigurati da će ilirska strana ispravno razumjeti riječi njegovih poslanika, a da njima neće promaknuti nikakva nijansa u riječima ilirske strane. Budući pak da se Polibije koristi i drugom klasičnom riječju za »jezik«,¹² nameće se pitanje može li se iz apelativa koji je u ovom kontekstu odabrao za ilirski jezik izvesti pretpostavka kako je poimao položaj ilirskoga među sredozemnim jezicima. Imenica *ἡ διάλεκτος* već je u antici pokrivala i značenje »narječje« koje danas najčešće i ima u živim jezicima kao internacionalizam grčkoga podrijetla. Međutim, Polibije je »dijalektom« nazvao i fenički koji je među kartaškim plaćenicima postao jezikom međunarodnoga sporazumijevanja (v. pril. 5 i 6). Prilično je opširno izložio poteškoće u komunikaciji među raznojezičnim plaćeničkim skupinama, a izravno je i vrlo angažirano komentirao zapovijedanje takvim ljudstvom. *Διάλεκτος* mu je i latinski, koji u skladu sa svojim motrištem i s prilikama svojega doba dosljedno naziva rimskim jezikom.¹³ Piše i o

8 Za ovaj je rad predviđen opseg članka, pa su za usporedbu s izvornikom ponuđena po tri prijevoda na žive jezike. Na prvome je mjestu, postoji li, hrvatski prijevod. Polibijevu je *Povijest* uoči raspada druge Jugoslavije uspješno na srpski prevela Marijana Ričl. O tome izboru usp. bilj. 10. Uza sve odlomke obojice pisaca priloženi su engleski prijevodi iz niza LCL, koji su se posljednjih desetljeća najčešće koristili i bili vrlo utjecajni. Romanske jezike zastupa talijanski. Uz odlomke na grčkome priložen je na prvome mjestu još i vrstan latinski prijevod C. Muller – J. Dindorf 1859.

9 Usp. A. Domić-Kunić 1994 i B. Kuntić-Makvić 1997.

10 Čitavu diplomatsku igru oko kralja Gencija, formalno rimskoga prijatelja i saveznika, prikazala je A. Domić-Kunić 1994, priloživši u prijevodu odgovarajuće odlomke iz literarnih izvora. Navela je da je »prijevod Polibija prema M. Ričl« (A. Domić-Kunić 1994, str. 227), pa smo se njime radije koristili u srpskom izvorniku. Za Livijeve odlomke uvršteni su prijevodi A. Domić-Kunić.

11 Na ovome mjestu (*Polyb.* XXVIII, 8, 9) prevoditelji za *διάλεκτος* složno odabiru riječ »jezik«, usp. sve prijevode u pril. 4.1.

12 *Γλώσσα* / *γλώττα*, *ἡ Polyb.* II, 17, 5 za venetski, *Polyb.* IX, 13, 4 u poslovičnom izričaju o vrijednosti šutnje i *Polyb.* XV, 12, 9 u citatu iz Ilijade.

13 Prevoditelji ponekad, bez obzira na izričaj u Polibijevu izvorniku, rutinski zamijene njegovu »rimski«, nama uobičajenim »latinskim«. Usp. osobito pril. 7, latinski prijevod, pril. 8, engleski i sve prijevode u pril. 9.

jezičnim promjenama rimskoga od prošloga stoljeća do svojega doba. Otežavale su rad na izvorima i njemu i drugim suvremenicima (pril. 7).¹⁴ Bilježi kako se poznavanje rimskoga jezika i pisma počelo smatrati potrebnim za pripadnike etnarhije manjih naroda u zoni rimskoga utjecaja (pril. 8) i kako su se rimski državnici u javnim prilikama mogli naizmjenice izraziti i grčkim i vlastitim jezikom (pril. 9). Naposlijetku, svoj materinski grčki jezik, kojega su poznavanje i uporaba odavna bili ključnim kriterijem razlike između civiliziranih ljudi i barbara, Polibije također naziva *διάλεκτος* (pril. 10). To je očigledno njegova prva riječ za suvremene svjetske jezike.

Valja stoga zaključiti da je apelativom *διάλεκτος* Polibije odredio ilirski kao samosvojni jezik, nipošto kao inačicu nekog većeg jezičnog korpusa. Zabilježivši da se makedonski kralj pobrinuo da u njegovu poslanstvu bude osoba koja zna ilirski Polibije je posvjedočio da je taj jezik bio tuđ govornicima makedonskoga i grčkoga.

Raširena pismenost je značajka antičkih civilizacija, kako grčke tako i rimske. Ipak je glavni medij javnoga djelovanja izrečena riječ, govor, radilo se o komunikaciji s pripadnicima vlastitoga političkog entiteta (obraćanje vojnicima, sugrađanima, dužnosnicima, sudskim ili političkim tijelima) ili sa stranim svijetom. U skladu s antičkim komunikacijskim standardom, grčki i rimski povjesničari najčešće spominju ili opisuju usmeni diplomatski kontakt, javni, službeni govor ovlaštenih izaslanika (*πρεσβευταί, πρέσβεις, legati*, poslanici). Makedonska poslanstva na ilirski dvor u Polibijevim i Livijevim odlomcima kojima smo se netom bavili svjedoče upravo o takvoj komunikaciji: ovlašteni poslanici javljaju da su stigli s pošiljateljvom porukom, primljeni su u audijenciju, dobrostivo su saslušani, dobiju usmeni odgovor i prenose ga pošiljatelju (pril. 4.1 i 2).

U ilirskoj povijesti slavan je prizor uoči 1. ilirskoga rata, dijalog između rimskoga poslanika i ilirske kraljice Teute (pril. 1). Usmena komunikacija pretpostavlja stanovite diplomatske i govorničke vještine sudionika koje su prema literarnim izvorima upravo u tom primjeru zakazale. Polibije izričito potcjenjuje Teutinu sposobnost da vlada, posebno da vlada sobom: jer je žensko. Njegovo bi se kazivanje danas glatko ocijenilo rodno nekorektnim. Prizor

je vrlo živ. Teutina je izjava navedena neupravnim govorom, izjava rimskoga poslanika čak upravnom. Primijenjena je igra riječima. Poslanik Korunkanije koristi se istim izrazima koje je bila upotrijebila Teuta, obrnuvši njezinu antitezu službeno: privatno da bi naglasio kako je ilirska praksa potpuno suprotna rimskoj (= civiliziranoj).¹⁵ Polibije priznaje da je Korunkanije planuo i da je izrekao što nije priličilo. Čitatelj dobiva dojam da je poslanikova diplomatska replika uslijedila munjevitom brzinom nakon kraljičina službenog (objektivno realnog i susretljivog)¹⁶ odgovora na pritužbe koje su poslanici bili iznijeli. Cijelo kazivanje upravo nameće pitanje kako je ostvarena ova komunikacija, sudbonosna za Ilirsko Kraljevstvo. Ako je bila višejezična, koliko se jezika upotrebljavalo? U obzir dolaze »rimski«, ilirski i grčki. Svakako su morali sudjelovati tumači što je usporavalo komunikaciju. Ako je bila jednojezična, mogla je biti brza – no sugovornici su morali dobro razumjeti odabrani jezik i tečno ga govoriti. Teško da bi na ilirskome dvoru u posljednjoj trećini 3. stoljeća prije Krista ilirska kraljica i rimski poslanici mogli izravno tako razgovarati bilo na kojem jeziku osim na grčkom. Premda su to pitanja na koja je Polibije, kako rekostmo, osjetljiv – u cijelome odjeljku nema ni riječi o složenosti komunikacije, o osobama koje bi u njoj sudjelovale »jer znaju jezik« ili o tome koji se konkretno jezik koristio.

Dva su tome najočitija razloga. Ponajprije, 1. i 2. ilirski rat zametali su se kad se Polibije još nije bio ni rodio. Treći se pripremao dok je bio u punoj snazi i na državničkim dužnostima u domovini, samo dvije godine prije no što je doveden u Rim. Premda se za oba ranija rata koristio i prvorazrednim izvorima iz rimskih arhiva, o oba je pisao i prema već oblikovanoj predaji. Zametcima i tijekom 3. ilirskog i 3. makedonskog rata osobno je svjedočio. Dobivao je o njima izravne informacije, još bogate detaljima, i svojom je *Povijesću* sam sudjelovao u oblikovanju rimske predaje o njima.

Drugo, rimska je predaja po ustaljenoj praksi svaku rimsku oružanu intervenciju prikazivala kao pravedan istup na koji su Rimljani bili primorani nekim bezakonjem. Raspoložemo kasnijim pokazateljima da su braća Korunkaniji čašćeni među rimskim junacima jer su u službi

14 F. W. Walbank 1999, 340-341 komentira kako je ova Polibijeva žalopojka nad arhaičnom »rimštinom« prvoga ugovora između Rima i Kartage sa znanstvene točke gledišta sretno potvrdila dataciju koju je stari pisac naveo za taj sporazum.

15 U stvari, Polibijevu je kazivanju teško odoljeti i kad se piše znanstveni rad. M. Zaninović 2015, str. 213-216 prepričao ga je vrlo vjerno, zajedno s mizoginim momentima i s Korunkanijevim riječima pod navodnicima. Izlaganje u knjizi je i inače koncipirao tako da čitatelju opširno prikaže što piše svaki stari pisac. Razlike među izvorima i tumačenja u literaturi razmatra više u slijedu za tim sekvencijama teksta negoli usporedno s njima.

16 Znanstvenici vrednuju Teutin odgovor u rasponu od onoga što je ponudio Polibije (bahati ispad) do pohvala da je odgovorila dostojanstveno, odmjereno i balansirajući između dva pritiska: rimskoga i domaćega. F. W. Walbank 1999, str. 158-160 ukratko prikazuje glavne struje. Po njegovu mišljenju, ako je odgovor bio promišljen – morao je biti duboko ironičan.

domovine poginuli protivno međunarodnome pravu: na Forumu su im bili postavljeni kipovi.¹⁷ Rimska predaja prikazuje kao činjenicu da je napad na poslanike naredila žena, što je s rimskoga gledišta groznije i od samog prekršaja međunarodnoga prava.¹⁸ Polibije je pisao preko šezdeset godina poslije toga događaja. Rimska tradicija o junaštvu vatrenoga mlađeg Korunkanija koji je divljoj barbarki odbrusio muževnom rimskom riječju vjerojatno je već bila lijepo dotjerana.¹⁹ Može se pretpostaviti da ju je Polibije dijelom prenio kako mu se nudila.

Prizor je iz njegova djela u 19. stoljeću prešao u hrvatsku književnost i u njoj je ostao plodonosnim do danas. Začetnik je hrvatski književnik grčkoga podrijetla, ilirac Dimitrija Demeter (1811. – 1872.). U dvanaestom prizoru trećega čina drame *Teuta* priredio je za pozornicu dijalog kraljice Teute i mlađega Korunkanija. Sam je Demeter objasnio da se zamišljena radnja njegove drame zasniva na povijesnim činjenicama.²⁰ Da bi to potkrijepio, preveo je odabrane Polibijeve odlomke i priložio ih prvotisku *Teute*.²¹ Izvrsno je pojmiio značenje priloga *κοινῆ* i *ἰδίᾳ* u Teutinu kraljevskom odgovoru, ali nije uspio valjano odraziti kako su antitetički upareni s izrazima *κατ' ἰδίαν* i *κοινῆ* u Korunkanijevoj replici (pril. 1). Demeter je u popratnoj bilješci raspravio što bi Teutina izjava zapravo trebalo značiti i usporedio druge prijevode i tumačenja.²² Autori ostalih ovdje priloženih prijevoda različito su se snašli.²³

Djela dvojice daleko kasnijih rimskih povjesničara, Apijana i Diona Kasija, glavni su Polibiju usporedni izvor za prve ilirske ratove. Dionov se prikaz²⁴ Teutina konflikta s rimskim izaslanicima poklapa s Polibijevim. Prema Apijanu uopće nije moglo biti te scene. Agron je započeo vojnu ekspanziju, a rimski su poslanici bez kraljevske naredbe napadnuti dok su putovali k njemu.²⁵ Za uzvrat, Apijan piše da je Teuta je odmah poslije suprugove smrti uputila u Rim pomirbeno poslanstvo. Bilo je vrlo dobro instruirano.²⁶

Polibije je precizno naveo kojim bi redom volio pisati o svakome poslanstvu (članovi, slanje, prijam, pregovori). Upozorio je čitatelje da ne može sve to uvijek prikazati u istome dijelu izlaganja.²⁷ Očito je i da nije o svakome poslanstvu mogao imati sve željene podatke. Na grčkoj ili rimskoj strani moglo se znati što se dogodilo pred rimskim i grčkim vlastima ili što se njihovim izaslanicima dogodilo negdje drugdje, pa je zabilježeno ili zapamćeno. Izmicale su pripreme poslanstava stranih naroda i njihov prijam po povratku kući, a pogotovo podatci o poslanstvima koje bi strani narodi razmijenili među sobom. Također je jasno da je Polibije izostavljao vijesti koje je možda imao, ali nisu bile korisne za svrhu njegova djela niti zanimljive njegovim čitateljima. Dio onoga što jest bio uvrstio nestao je zajedno s izgubljenim dijelovima *Povijesti*.

Tako, primjerice, znamo imena dvojice poslanika koje je Gencije na Perzejevo traženje imenovao u zajedničko

17 *Plin. NH XXXIV, 24*: »Tu čast je republika običavala udijeliti onima koji su nepravdno ubijeni, kao što su među ostalim od ilirske kraljice Teute ubijeni Publije Junije i Tiberije Korunkanij. Ne smije se izostaviti da anali bilježe da su im na trgu određene statue od tri stope u visinu. To su jamačno bile mjere u znak počasti.« U. Pasini – A. Podrug 2012, str. 39.

18 *Flor. Epit. I, 21*: »Iliri ili Liburni... su za vladavine žene Teute, ne zadovoljivši se haranjem, svojemu bezakonju dodali i zločin. Naše su, naime, poslanike, koji su istjerivali pravdu...pogubili ne mačem, nego kao kakve žrtve, a zapovjednike brodova spalili ognjem. I to je, da bude još nedostojnije, naložila žena. I tako su pod vodstvom Gneja Fulvija Centimala naširoko pokoreni. Sjekire trgnute protiv vratova njihovih prvaka prinijele su pomirbenu žrtvu sjenama naših poslanika.« Miklič 2005, str. 81.

19 Sažeto o nastanku i razvijanju takvih predaja i o počasti kipovima povodom braće Korunkanija v. D. Džino – A. Domic Kunić 2013, str. 82-83.

20 D. Demeter 1844, str. 7-8.

21 Za Demetrom slijedi A. Tresić Pavičić. Radnja romana koji je nadahnut povijesnim izvještajima o 1. ilirskom ratu počinje poslije Demetrijeva prelaska na rimsku stranu. Stoga nema prizora između Teute i Korunkanija. Na nj se, međutim, referiraju likovi u fikcijskom susretu Teute s drugim parom rimskih poslanika. I kraljica i izmišljeni mladi poslanik ponašaju se prema obrascu iz stvarne epizode. A. Tresić Pavičić 1892, str. 68-70. F. Dosen (1988, str. 169-172) uvrstila je u roman izvorni prizor. Predaja o kraljici Teuti i Demetriju Farskom postala je i predloškom za libreto koji je slovensko-hrvatska književnica Ruža Lucija Petelinova napisala za operu *Dalmaro* Jakova Gotovca.

22 D. Demeter 1844, str. XIII i XIV.

23 Prevoditeljima na latinski bilo je najlakše: upotrijebili su par latinskih priloga koji je značenjem identičan grčkome paru (pril. 1, latinski prijevod). M. Rici uspela je na srpskome biti potpuno dosljedna, iako možda više tumači negoli prevodi. Moglo bi se reći i da je na Demetrovu tragu. I engleski i talijanski prevoditelji dodali su štošta ne bi li objasnili o čemu se radi, a pri tome su zapali u nehistoričnost. U engleskome je etnonim »Iliri« pretvoren u naziv države (»Ilirija«), a usprkos tome je zamagljena politička razina Teutina *κοινῆ*. Talijanski prevoditelj uopće nije shvatio prvi dio Teutina odgovora, a u drugi je uveo imenicu »građani / državljanik« za koju nema opravdanja ni u Polibijevu tekstu ni u stvarnosti Ilirskoga Kraljevstva Teutina doba.

24 *Dio Cass. XII,49; apud Zon. VIII,19,3-7*.

25 Zbog takvih se razlika u literaturi pojavljuju dvojbe u Polibijevu vjerodostojnost. Usp. sažetu informaciju upravo povodom početka 1. ilirskog rata D. Džino – A. Domic Kunić 2013, str. 78-81.

26 *App. Illyr. VII, 17-21*. Teuta je tražila da je se ne smatra odgovornom za događaje iz Agronove vladavine. Ne čekajući da to netko zatraži, naredila je neka poslanici odvedu i predaju Rimljanima zarobljenike i prebjegje. V. M. Šašel Kos 2005, str. 57 -58 i 251-267.

27 *Polyb. XXVIII, 16, 10-11*.

poslanstvo na Rod (pril. 2). Ne znamo što je Gencije točno naredio kazati Parmenionu i Morku, jesu li se vratili s Roda, kada i kako, te kako je Gencije reagirao na odgovor što su ga donijeli.

Iz Polibijevih vijesti kako su se Perzej i Gencije dogovarali o ovome poslanstvu može se zaključiti da se makedonski kralj nije želio obratiti Rođanima dok u tome ne bude sudjelovao Gencije. Štoviše, poslanstvo je pretežno Gencijevo: on je delegirao dvojicu članova, Perzej jednoga. Otočane je pak potresao Gencijev prelazak na makedonsku stranu. Ilirski je kralj na Rodu očito imao utjecaja kojim se Perzej kanio okoristiti. Na kraju odlomka Polibije ističe da su Rođani bili vrlo ljubazni prema Gencijevim poslanicima.²⁸

U pitanju je antička diplomatska rutina: politički entitet koji prima poslanstvo smješta ga i osigurava mu opskrbu u namjenskim javnim prostorima. Polibije je upotrijebio izraz »zajedničko / javno ognjište« koji je sinonim za takvu ustanovu.²⁹ Nema dvojbe da je isto pravo ostvario i Metrodor, Perzejev član poslanstva. Većina je prevoditelja smetnula s uma da i njega valja podrazumijevati u množinom »poslanici«. Svi prevoditelji previdjeli su vezu između prethodnoga teksta, odluke kojom su Rođani odbili ratno savezništvo obojici kraljeva, i završne rečenice. Nije slučajno na oba mjesta upotrijebljena riječ iste osnove i istoga značenja. Kraljevi su računali na rodsku suradnju u ratu protiv Rimljana. Rođani su donijeli odluku koja im se neće sviđati. Prema tome, moraju biti vrlo obzirni i prema udaljenim kraljevima (odgovaraju im *φιλανθρωπως*, uljudno, uslužno, ljubazno) i prema nazočnim poslanicima. Poslanstvo je završilo neuspjehom. Poslanici će prenositi poruku Rođana svojim vladarima i zacijelo se ne raduju povratku. Rođani bi pak voljeli što manje rasrditi dvojicu kraljeva. Prema tome, moraju se poslanicima što brže i što učinkovitije umiliti. Posljednja rečenica znači da su sve poslanike ugostili na državni trošak, a da su Gencijevima pri tome iskazivali posebno mnogo *φιλανθρωπίας*, ljubaznosti. To je posve u skladu s ostalim opažanjima o važnosti Gencijeva udjela u ovom diplomatskom pokušaju.³⁰

Kod Tita Livija je pak sačuvana vijest o mučnom diplomatskom doživljaju Gencijevih ljudi u Rimu (pril. 3). Ne

znamo ni koliko ih je bilo ni kako su se zvali, ali vrlo dobro poziremo kakve su naputke imali. Iz konteksta se razabire da su poslani zato što je u Rim pošlo isejsko izaslanstvo. Namjeravajući uhoditi (nipošto samo Isejce, već rimske vlasti i prilike općenito), izbjegli su se najaviti kao diplomati. Time su se odrekli poslaničkih pogodnosti o kakvima smo netom raspravljali. Budući pak da se njihov nominalni pošiljatelj, ilirski kralj Gencije, stalno tužio na nemaštinu, bit će da ima istine u tvrdnji Isejaca da je njihov dolazak potaknuo makedonski kralj Perzej. Vjerojatno je i financirao njihov ilegalni boravak. Kad su ih Isejci razotkrili senatu i kad su preda nj dovedeni, spremno su naveli očito predviđenu izliku. Dogodilo se to pred izbijanje 3. ilirskog i 3. makedonskog rata i zapravo pripada epizodama antičke špijunaže. Međutim, u senatskome ispitivanju je eksplicitno navedeno što pri dolasku u Rim imaju činiti službeni poslanici. Gencijevi ljudi su dobro znali da bi bili morali tako postupiti, čak i da je svrha njihova dolaska zaista bila samo opravdati svojega kralja bude li optužen. Stoga dalje i nisu imali što odvratiti senatorima.

Naveli smo u rasponu od 230. do 172. prije Krista nekoliko primjera kad su se poslanstva kretala između Ilirskoga Kraljevstva i različitih političkih entiteta na Sredozemlju: otočkoga polisa na južnomu rubu Egejskoga mora, susjednoga balkanskog kraljevstva i metropole Rimske Republike u usponu. Vjerujemo da dovoljno pokazuju da je ilirski dvor bio ravnopravno uključen u taj oblik komunikacije, i kao primatelj i kao pošiljatelj.

U Polibijevu se rječniku poslanici o kojima smo upravo raspravljali (*πρεσβευταί, πρέσβεις*) lijepo razlikuju od običnih glasnika – tekliča (*κήρυκες*). Prvi su sposobni i ovlašteni za usmenu komunikaciju, iznose poruke svojih gospodara i pregovaraju u skladu s njihovim naputcima – *έντολαί*. Drugi prenose kratke, napamet naučene poruke i ne raspravljaju ni o čemu. Treća su skupina prenositelja poruka *γραμματοφόροι*, glasnici – pismošoš. Kako naziv kaže, ono što nose su pisane poruke, pisma: *γράμματα* ili *έπιστολαί*. Oboje se spominje u Polibijevim odlomcima koji su relevantni za ilirsku povijest (pril. 11 i 12).

Uvriježena predrasuda da Iliri, usprkos neposrednom susjedstvu s Grcima, nisu bili učinkoviti u preuzimanju

28 *Polyb.* XXIX, 11, 6.

29 M. Riel zadržala se najbliže Polibijevoj izvornoj sintagmi. Ostali ostali su prevoditelji »javno ognjište« dopunili drugom grčkom imenicom koja je običniji naziv za istu instituciju (engleski) ili zamijenili njome (latinski) ili modernom riječju (talijanski), te su više objasnili jednu stavku političkih starina nego preveli Polibijev tekst.

30 Nije prilika raspravljati što je bilo između Ilirskoga Kraljevstva i Roda, a Genciju je moglo davati takav utjecaj. Ipak nije na odmet upozoriti što engleski i talijanski prevoditelj čine s Polibijevom riječju »lembi«. Obojica dodaju atribut za koji nema opravdanja u izvorniku. Slijedom toga su kod jednoga lembi postali *expressis verbis* ilirski, a kod drugoga makedonski. To lijepo pokazuje oko čega se lome koplja kad se tumači ovo Polibijevo mjesto. Usp. F. W. Walbank 1979, str. 372; N. G. L. Hammond – F. W. Walbank 1988, str. 536.

pisma zanimljivo utječe na prevoditelje prvoga primjera. Polibije je napisao da su ilirskome generalu Skerdilaidi na uspješnome bojnomo pohodu donesena Teutina γράμματα (n. pl. srednjeg roda, pril. 11). Što god da su bila formom, obilovala su sadržajem: kraljica je naredila da general i vojska nešto učine, precizirala kako to treba učiniti, objasnila zašto. Prevoditelj na latinski ne dvoji koju će riječ izabrati, jer raspolaže potpunim ekvivalentom. Γράμμα je na grčkome slovo, kao i *littera* na latinskome. Puno slova, množina *litterae*, znači »pismo« kao i u grčkome γράμματα. Talijanski je prijevod u skladu s time. Međutim, prevoditelj na engleski izabrao je izraz koji znači kratku poruku koja čak ne mora biti pisana. U prijevodu na srpski nema ni nagovještaja da je Teutina poruka pisana. Polibije je riječ γράμματα u identičnom značenju upotrijebio ukupno trideset i jedan put, a M. Ricl ju je dvadeset i osam puta prevela upravo kao »pismo«. Jedanput se izrazila opisnije, »pismena poruka«,³¹ a dvaput je prijevod svela na »poruku«. Jedanput je to bezazlena varijacija.³² Međutim, u primjeru Teutina pisma i engleski i srpski prijevod upravo brišu podatak da se ilirski dvor uoči 1. ilirskog rata koristio pisanom komunikacijom.

Misije ovlaštenih poslanika pružaju antičkim povjesničarima daleko više povoda da pišu opširno nego kad im valja spomenuti komunikaciju pisanim porukama. Pa ipak, povodom jednoga je pisma Polibije oslikao prizor živ poput onoga s kraljicom Teutom i poslanikom Korunkanijem (pril. 12). Vrijeme je nedugo poslije 2. ilirskog rata, traje 2. punski rat, Hanibal je na pohodu u Italiji, makedonski kralj Filip V. na Peloponezu pribiva Nemejskim igrama, a gramatofor mu iz Makedonije donosi pismo o velikom rimskom porazu. To je bitka kod Trazimenskoga jezera koja se vodila 217. prije Krista, pa je prizor točno datiran. Izložen pogledima javnosti, kralj pročita pismo, ne pokaže uzbuđenje niti rekne o čemu se radi, no smješta pruži pismo na uvid jednome od svojih doglavnika upozorivši ga da ni on ništa ne rekne. Doglavnik je Demetrije Farski, koji je već izgubio svoje jadransko kraljevstvo, pribjegar je, vojskovođa i savjetnik kod Filipa V.³³ Demetrije se svakako broji među ilirske vladare. Prevladava uvjerenje da je bio grčkoga podrijetla, zna se da je

živio u grčkim gradovima poput Fara i Korkire kojima je i upravljao. Nikome ne bi palo na pamet dvojiti je li sposoban aktivno sudjelovati u pisanoj komunikaciji. Odlomak također pridonosi našoj temi svjedočeći o putevima i načinima prenošenja velikih vijesti na onodobnome Sredozemlju, posebno između Apeninskoga i Balkanskoga poluotoka. Zatim, i na ovome se primjeru vrlo dobro vidi kako se stvarna riječ izvora kviri u prijevodu, blijedi i nestaje.³⁴

Polibijeva je terminologija o pisanom prijenosu vijesti razrađena i ustaljena. Zbog toga se mogu s povjerenjem prihvatiti njegove vijesti o pisanoj komunikaciji između ilirske kraljice i njezina vojvode i o pismenosti drugih istaknutih osoba iz ilirske etnarhije.

Novac kao sredstvo priopćavanja također je standard uspostavljen na antičkome Sredozemlju. Stanovništvo južne Iliride odavna je intenzivno komuniciralo s grčkim svijetom. Ondje su stolovali ilirski kraljevi koji su u 3. stoljeću zagospodarili i polisima odavna pismenih Grka. Ilirski su vladari davali kovati novac s alfabetskim legendama gdje je njihov vladarski naslov bio na grčkom jeziku, a njihova su osobna imena bila prilagođena grčkoj sklonidbi. Duje Rendić-Miočević interpretirao je te kovove u više radova, a posebno se bavio primjercima kralja Gencija.³⁵ Muški lik na aversu mogao bi biti kraljev portret.

Izaslanici kralja Gencija prema Titu Liviju su u makedonskoj riznici *Illyriorum signo* obilježili (*signavere*) sredstva kojima je Perzej obećao platiti savezništvo njihova vladara (pril. 13). Livijeva riječ za opečaćena sredstva je klasična latinska *pecunia*, pa se u prijevodima dosljedno pojavljuju prikladne riječi za novac. Međutim, izraz koji stoji na odgovarajućim mjestima u Polibijevu tekstu³⁶ jest *χρήματα*, »potrepštine, dobra, blago, imetak«. Dakako, može značiti i novac, ali ne podrazumijeva ga ni automatski, ni na prvome mjestu. Označavanje tri stotine talenata u Peli ilirskim znakom ne može se zamišljati kao kovanje novca. Moglo bi se pretpostaviti da su Gencijski pouzdanci označavali ingote koji će se u Ilirskome Kraljevstvu preoblikovati u što kralju već bude trebalo. »Znak« koji su upotrebljavali nije mogao biti općenito i apstraktno ilirski, nego je morao biti specifično kraljev. Vladar Gencije u

31 M. Ricl 1988, II, str. 375 za *Polyb.* XXVII, 7, 1.

32 M. Ricl 1988, II, str. 10 za *Polyb.* IX, 5, 6. U odlomku se više puta spominje isto pismo, pa je trebalo varirati izraze.

33 U nastavku prizora bit će više Polibijeva vlastitog doprinosa, jer je Demetrija Farskoga izabrao paradigmom lošeg vladarskog savjetnika – a temeljem ovoga pisma Demetrije će Filipa vatrenim govorom navesti neka se uplete u italske poslove. No to nije predmet ovoga rada.

34 U ovom primjeru najviše su stradale dramatičnost prizora, brzina i vrsnoća reakcije glavnih likova.

35 D. Rendić-Miočević 1967a; 1967b; 1969; 1971; 1973; 1988; 1989.

36 Npr. *Polyb.* XXVIII, 9,5 ili XXIX, 4,6. Mjesta nisu uvrštena u Prilog upravo zato što izraz *χρήματα* ima šire značenje i jer se uza nj na tim mjestima ne spominje nikakvo znakovlje.

to je vrijeme predstavnik ilirskoga političkog entiteta. Kad je Pela pala, Rimljani su u makedonskoj kraljevskoj riznici po tome znaku prepoznali sredstva koja je Perzej bio dopustio izdvojiti i označiti za Gencija, a zatim se pobrinuo da se 290 od ugovorenih 300 talenata vrati odakle je uzeto. To je Liviju (a prije njega nesumnjivo Polibiju) pružilo izvrsnu priliku za podrugljivo dociranje na Perzejev račun (pril. 13, kraj).

Tit Livije izvješćuje o vrijednostima koje je Lucije Anicije pronio u trijumfu nad kraljem Gencijem i Ilirima. U odlomku o kojem raspravljamo (pril. 14) najprije je naveo težinu zaplijenjenoga zlata i srebra, ne precizirajući u kojem su obliku. Zatim je naveo iznos zaplijenjenih denara, dakle novca, i na kraju niza iznos nečega što ne naziva nijednom riječju za novac, već izrazom »ilirsko srebro« (*Illyricum argentum*). Nijedan prevoditelj ne dvoji da je to novac. Slažući se s njima, moramo dodati da takva Livijeva formulacija navodi na misao da su Grci i Rimljani »ilirsku« monetarnu produkciju po nečemu prepoznavali kao cjelinu. Među srebrnjacima je moglo, pa i moralo biti

Gencijeva novca. Otpremanje plijena na trijumf u Rim i kasnije raspolaganje njime moglo bi dobro objasniti zašto su nalazi Gencijeva novca danas rijetki i zašto među njima još uvijek nema srebrnjaka.³⁷

Sličnost izrazâ »ilirski znak« i »ilirsko srebro« navodi na pomisao da su jednako tvoreni jer imenuju istu ili sličnu oznaku, možda lik i legendu s kraljevim imenom i naslovom u genitivu.

* * *

Uzevši sve zajedno, nema sumnje da je i domaća i međunarodna službena komunikacija ilirskih vladara bar u vrijeme triju ratova s Rimljanima dosegla respektabilnu razinu. Poprimila je sve onodobne oblike – usmene, pisane i likovne. Ostvarivala se poslanstvima, korespondencijom i emisijama novca. Pisano je komuniciranje uključivalo u oblicima i u opsegu koji ne dopuštaju da se ilirsko društvo toga doba paušalno zamišlja agrafskim.

37 Usp. D. Rendić-Miočević 1989, str. 283-284.

PRILOG

JAVNI I SLUŽBENI GOVOR: POSLANSTVA

1. Ilirska kraljica i rimski poslanik, *Polyb.* II, 8, 6-13

6 Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον κατέπλευσαν οἱ τῶν Ῥωμαίων πρέσβεις· καὶ δοθέντος αὐτοῖς καιροῦ πρὸς ἔντευξιν διελέγοντο περὶ τῶν εἰς αὐτοὺς γεγονότων ἀδικημάτων. 7 Ἡ δὲ Τεῦτα καθόλου μὲν παρ' ὄλην τὴν κοινολογίαν ἀγερῶχος καὶ λίαν ὑπερηφάνως αὐτῶν διήκουεν. 8 Καταπαυσάντων δὲ τὸν λόγον, κοινῇ μὲν ἔφη πειρᾶσθαι φροντίζειν ἵνα μηδὲν ἀδίκημα γίνηται Ῥωμαίοις ἐξ Ἰλλυριῶν· ιδίᾳ γε μὴν οὐ νόμιμον εἶναι τοῖς βασιλεῦσι κωλύειν Ἰλλυριοῖς τὰς κατὰ θάλατταν ὠφελείας. 9 Ὁ δὲ νεώτερος τῶν πρεσβευτῶν δυσχεράνας ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἐχρήσατο παρρησίᾳ καθηκούσῃ μὲν, οὐδαμῶς δὲ πρὸς καιρὸν. 10 Εἶπεν γὰρ ὅτι Ῥωμαίοις μὲν, ὦ Τεῦτα, κάλλιστον ἔθος ἐστὶ τὰ κατ' ἰδίαν ἀδικήματα κοινῇ μεταπορεύεσθαι καὶ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις· 11 πειρασόμεθα δὲ θεοῦ βουλομένου σφόδρα καὶ ταχέως ἀναγκάσαι σε τὰ βασιλικά νόμιμα διορθώσασθαι πρὸς Ἰλλυριοῦς. 12 Ἡ δὲ γυναικοθύμως καὶ ἀλογίστως δεξαμένη τὴν παρρησίαν ἐπὶ τοσοῦτον ἐξωργίσθη πρὸς τὸ ῥηθὲν ὡς ὀλιγορήσασα τῶν παρ' ἀνθρώποις ὠρισμένων δικαίων ἀποπλέουσιν αὐτοῖς ἐπαποστεῖλαι τινὰς τὸν παρρησιασάμενον τῶν πρέσβων ἀποκτεῖναι. 13 Προσπεσόντος δὲ τοῦ γεγονότος εἰς τὴν Ῥώμην, διοργισθέντες ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ τῆς γυναικὸς εὐθέως περὶ παρασκευῆν ἐγίνοντο καὶ στρατόπεδα κατέγραφον καὶ στόλον συνήθροισον.

Prema³⁸ *Polybius* 1859, str. 72
i *Polybius* 1905, str. 131-132.

Per id tempus advenerunt Romanorum legati: qui quum ad colloquium essent admissi, de suis iniuriis expostularunt. Teuta, quamdiu verba facientes audiebat, ingentem animi ferociam et superbiam prae se ferre. Postea vero quam dicendi finem fecissent: Curae sibi, ait, fore, ne qua Romano populo ab Illyriis publice fiat injuria: ceterum, ut impediatur, quo minus privatim quam potest quisque utilitatem e mari capiat, hoc vero Illyriae regibus in more nequaquam esse. Tulit indigne haec illius verba junior legatorum; et apud reginam libertate usus, convenue illa quidem, sed cui omnino tunc non erat locus: At Romanis, inquit, o Teuta, mos hic est pulcherrimus, ut

privatim factas iniurias publice persequantur, et injuriam passis opem ferant. Operam autem, Deo volente, dabimus, et quidem cito, ut regia illa instituta, quae cum Illyriis tenes, corrigere te cogamus. Libertatem huius dicti ita iracunde, qui mos est mulierum, atque impotenter, accepit Teuta, ut, spreto gentium jure, mitteret qui proficiscentes legatos insequerentur, et liberoris dicti auctorem necarent. Quod ut est Romam perlatum, tanto foeminae hujus scelere irritati Romani, ad belli apparatus illico se convertere, delectus habere, classem comparare.

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 73

Medjutim³⁹ prispiu rimski poslanici, zadobe posluh i potuže se o nepravdnostih, kojimi biau Rimljani izvèrženi. Teuta posluša govor poslanikah veoma oholo i pèrkosno, ali ipak odgovori, kada ga dovèrše: da će se postarati, da se Rimljanom od države ilirske sila činiti ne-ima, nu da nije običaj ilirskih kraljevah privatnim osobam zabranjivati, da se nebi morem po volji koristili. Ovaj govor razjari mladjega rimskog poslanika, i on odgovori prostodušjem, koje do duše Rimljana vèrdno, ali sada u zao čas biaše. »Kraljice!« reče on »Rimljani imaju slavni običaj privatnih osobah nepravdnosti očito kaštigovati i uvrèdjenom pomoći. Mi se ufamo pomoćju bogovah i Tebe skoro prisiliti, da poboljšaš kraljevski običaj medju Ilirim.« Ovaj prostodušni dogovor razljuti na toliko sèrditu onu ženu, da pograbit i ubiti dadè mladjeg poslanika, kad se je kući vratiti hotio. Kada vèst o tom događaju u Rim prispie, tako su se Rimljani uzpalili, da odmah stanu činiti priprave k boju, kupiti vojsku i oboružati flotu.

D. Demeter 1844, str. XIII-XIV.

U to vreme su doplovili i rimski poslanici, te kada su primljeni u audijenciju, počeli su da govore o zločinima počinjenim protiv njih. Teuta ih je tokom čitavog razgovora veoma oholo slušala; kada su završili, rekla je da će se, što se njene države tiče, pobrinuti da Rimljane od strane Ilira ne zadesi nikakva nepravda, ali da, što se tiče privatnih lica, ilirski kraljevi nemaju zakonsko pravo da ih ometaju u pljačkanju na moru. Mlađeg poslanika je Teutin odgovor toliko naljutio da joj se obratio sa slobodom koja je bila opravdana, ali ne i primerena situaciji. Rekao je sledeće: »Teuta, Rimljani imaju odličan običaj da država kažnjava privatna zlodela i pomaže oštećenima. Pokušaćemo i mi, s božjom voljom, da te veoma brzo primoramo

38 Izvornici Polibijevi i Livijevih odlomaka preuzeti su iz Teubnerovih kritičkih izdanja, no pravopis je uređen kao u školskim vježbenicama i čitankama klasičnih jezika (veliko početno slovo rečenice, razlikovanje -u- i -v- i sl.). »Prema« se odnosi na to.

39 Grafja, pravopis i spacioniranje kao u prvotisku, D. Demeter 1844, str. XIII i XIV.

da izmeniš zakonska prava kraljeva prema Ilirima.« Ona je Korunkanijevu otvorenost primila ljutito i nerazumno kao žena, i toliko su je razbesnele njegove reči da je prenebrgla utvrđene ljudske zakone i dok su Rimljani otplovljavali poslala svoje ljude da ubiju poslanika koji joj se otvoreno obratio. Kada su Rimljani saznali šta se dogodilo, razbesneo ih je zločin koji je ta žena počinila i smesta su počeli da se pripremaju, sakupljaju legije i organizuju flotu.

M. Rici 1988, I, str. 136-137.

...the Roman ambassadors arrived by sea. Audience having been granted them, they began to speak of the outrages committed against them. Teuta, during the whole interview, listened to them in a most arrogant and overbearing manner, and when they had finished speaking, she said she would see to it that Rome suffered no public wrong from Illyria, but that, as for private wrongs, it was contrary to the custom of the Illyrian kings to hinder their subjects from winning booty from the sea. The younger of the ambassadors was very indignant at these words of hers, and spoke out with a frankness most proper indeed, but highly inopportune: »O Teuta«, he said, »the Romans have an admirable custom, which is to punish publicly the doers of private wrongs and publicly come to the help of the wronged. Be sure that we will try, God willing, by might and main and right soon, to force thee to mend the custom toward the Illyrians of their kings.« Giving way to her temper like a woman and heedless of the consequences, she took this frankness ill, and was so enraged at the speech that, defying the law of nations, when the ambassadors were leaving in their ship she sent emissaries to assassinate the one who had been so bold of speech. On the news reaching Rome, the woman's outrage created great indignation and they at once set themselves to prepare for an expedition, enrolling legions and getting a fleet together.

W. R. Paton 1992a, str. 259.

Contemporaneamente a questi fatti giunsero gli ambasciatori romani. Quando fu data loro udienza, essi discussero delle illegalità che erano state commesse contro di loro. Teuta per tutto il tempo della conversazione li ascoltò con un atteggiamento assolutamente sprezzante e superbo, poi, quando i Romani terminarono di parlare,

disse che per quanto riguarda gli atti pubblici avrebbe cercato di badare che nessuna azione illegale fosse compiuta contro i Romani da parte degli Illiri, ma che non era consuetudine per i regnanti di impedire agli Illiri di ricavare bottino esercitando la pirateria come privati cittadini. A questo punto i più giovane degli ambasciatori romani si adirò per quel che era stato detto e si permise una libertà di parola che se è opportuna in termini generali non lo era affatto in quell'occasione. Disse infatti: »O Teuta, fra i Romani vige la bellissima abitudine di punire pubblicamente i crimini commessi come privati cittadini e di portare soccorso a quanti sono vittime dell'ingiustizia. Perciò, se dio vorrà, cercheremo con ogni sforzo e in breve tempo di costringerti a rendere più giuste le consuetudini dei re verso gli Illiri.« La regina accolse quella libertà di parola con l'animo tipico delle donne e senza un riciolo di senno e si sdegnò a tal punto per quanto era stato detto che senza tener conto dei principi universalmente considerati giusti dagli esseri umani, mandò dei sicari dietro ai romani che tornavano i patria ad uccidere l'ambasciatore che aveva parlato con tanta libertà. Quando la notizia dell'accaduto giunse a Roma, i Romani, pieni di sdegno per la scelleratezza della donna, subito si impegnarono nei preparativi, arruolarono un esercito e allestirono una flotta.

R. Palmisciano 1998a, str. 173 i 175.

2. Makedonsko-ilirsko poslanstvo na Rodu,

Polyb. XXIX, 11, 1-3 i 5-6

11, 1 Ὅτι τῶν περὶ τὸν Παρμενίωνα καὶ Μόρκον, τῶν παρὰ τοῦ Γενθίου, καὶ σὺν τούτοις τοῦ Μητροδώρου παραγενομένων εἰς τὴν Ῥόδον, καὶ συναχθείσης τῆς βουλῆς, παντάπασιν θορυβώδης ἦν ἐκκλησία, ... **3** καὶ γὰρ ἡ τῶν λέμβων παρουσία καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀπολωλότων ἰππέων καὶ *** ἡ τοῦ Γενθίου μετάθεσις συνέτριβεν αὐτούς. ... **5** ἔδοξε γὰρ τοῖς Ῥοδίοις ἀποκριθῆναι φιλανθρωπῶς μφοτέροις τοῖς βασιλεῦσι καὶ διασαφεῖν ὅτι δέδοκται δι-αλύειν αὐτοῖς τὸν πόλεμον καὶ παρακαλεῖν κάκεινους εὐ-διαλύτους ὑπάρχειν. **6** Ἐδέξαντο δὲ καὶ τοὺς πρεσβευτὰς ἐπὶ τὴν κοινὴν ἐστίαν τοὺς παρὰ τοῦ Γενθίου μετὰ πολλῆς φιλανθρωπίας.

Prema *Polybius*, 1859, str. 43-44 bis⁴⁰
i *Polybius* 1905, str. 251-252.

40 U svim dostupnim primjercima ovoga dvojezičnog izdanja (grčki izvornik s izvršnim usporednim latinskim prijevodom) nakon str. 694 paginacija započinje iznova. Prvo izdanje iz 1839. bilo je dvosveščano. Drugi svezak imao je uobičajenu naslovnicu koja je u drugome izdanju izostavljena kad su svesci istoga sloga, čini se, spojeni u jedan uvez. Do str. 694 može se *sub calce* pratiti tiskarska oznaka Polybius I, a dalje Polybius II. U tim je uvjetima referencija s *bis* najpreciznija. Ni na jednoj naslovnici dvaju izdanja nema imena priređivača i prevoditelja. Nepotpisani predgovor drugoga izdanja citira predgovor prvoga izdanja, a ondje ga u raspoloživim primjercima – nema. Priređivače / prevoditelje navodimo prema bibliotečnim podatcima.

Posteaquam Parmenio et Morcus, Genthii legati, et una cum his Metrodorus, Persei legatus, Rhodum venissent, convocato populo ad deliberandum, tumultuosa modis omnibus concio fuit;... Nam et lomborum adventus, et numerus ingens occisorum equitum, et Genthii transitus ad Persei partes, animos illis dejiciebant. ... Decretum enim a Rhodiis, benignum ambobus regibus responsum dare, iisque significare, statuisse Rhodios bello finem imponere, ipsosque adeo monere, faciles et ipsi se ad pacem ut praerent. Suntque etiam Genthii legati in Prytaneo magna comitate ab iis excepti.

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 43-44 bis.

Kada su Gencijevi poslanici Parmenion i Mork zajedno sa Metrodorom stigli u Rod i sastalo se Veće, došlo je do veoma burnog sastanka Skupštine. ... Bunili su ih i prisustvo lemba i broj nastradalih konjanika i Gencijeve promena. ... Rođani su odlučili da obojici kraljeva daju prijateljski odgovor i obaveste ih da su odlučili da posreduju u okončanju rata i da pozivaju i njih da se slože s takvim namerama. Takođe, Gencijeve poslanike su veoma ljubazno primili kod gradskog ognjišta.

M. Ricl 1988, II, str. 404.

When Parmenion and Morcus the envoys of Genthii, accompanied by Metrodorus, reached Rhodes, and the Rhodian senate met, the sitting was a very stormy one. ... For the presence of the Illyrian Galleys, the large losses of the Roman cavalry, and Genthii's change of attitude weighed on their spirits. ...the Rhodians decreed to give a courteous reply to both kings, and inform them that they had resolved to bring about peace and begged them also to be disposed to come to terms. They also entertained the envoys of Genthii very courteously at the public hearth or Prytaneum.

W. R. Paton 1995, str. 65.

...quando giunsero a Rodi Parmenione e Morco, gli ambasciatori di Genzio, insieme a Metrodoro, riunitosi il consiglio, ebbe luogo un'assemblea piena di tumulti, ... Infatti la presenza dei vasceli macedoni, l'ingente quantità di cavalieri rimasti uccisi e ***la mutata posizione di Genzio li avevano prostrati...Parve infatti giusto ai Rodi dare una risposta amichevole a tutti e due i re e di informarli che essi avevano preso la risoluzione di porre fine alla guerra, invitando anche loro ad essere disponibili. Riservarono inoltre anche agli ambasciatori di Genzio una calorosa accoglienza presso la casa pubblica.

L. Sbardella 1998a, str. 167 i 169.

3. Uhode i / ili poslanici ilirskoga kralja,

Liv. XLII, 26, 2-6

2 Cum Macedonicum bellum expectaretur, Gentium quoque, Illyriorum regem, suspectum Issaei legati fecerunt, simul questi fines suos eum depopulatum, simul nuntiantes uno animo vivere Macedonum atque Illyriorum regem; **3** communi consilio parere Romanis bellum; et specie legatorum Illyrios speculatores Romae esse Perse auctore missos, ut, quid ageretur, scirent. **4** Illyrii vocati in senatum; qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issaei deferrent, **5** quaesitum est, quid ita non adissent magistratum, ut ex instituto loca lautia acciperent, sciretur denique venisse eos et super qua re venissent. Haesitantibus in responso, ut curia excederent, dictum; **6** responsum tamquam legatis, qui ut adirent senatum non postulassent, dari non placuit; ...

Prema *Livius* 1986, str. 85 i *Livius* 1899, str. 151.

Dok se iščekivao makedonski rat, isejski poslanici su osumnjičili i Gentija, kralja Ilira. Jednako su se tužili da je on opustošio njihova polja i javljali da makedonski i ilirski kralj žive u slozi, zajedno planiraju i pripremaju rat protiv Rimljana i da su, po Perzevoj zamisli, poslani ilirski špijuni u Rim, pod izlikom poslanstva, da saznaju što se događa. Iliri su pozvani pred senat; kada su rekli da ih je kralj poslao kao poslanike da se očisti od optužbi ako ih Isejci pripišu kralju, upitani su zašto se stoga nisu prijavili kod činovnika da preko njega prime raspored i poslaničke časti i da se, napokon, dozna da su stigli i zbog čega su stigli. Budući da su oklijevali odgovoriti, rečeno im je da napuste vijećnicu. Odlučeno je da se ne da odgovor tim poslanicima koji nisu zatražili da tako pristupe senatu.

A. Domic-Kunić 1994, str. 231.

While war with Macedonia was awaited, Issaeian envoys brought suspicion also on Genthii, king of the Illyrians, both by complaining that he had ravaged their territory, and also by reporting that the Illyrian king was in harmony with the Macedonian; that they were concerting plans for war against the Romans; and that Illyrian spies, ostensibly an embassy, had been sent to Rome at Perseus' suggestion to get information of what was going forward. These Illyrians were called before the senate: when they said that they had been sent by the king as envoys to clear him of any charges which might be brought by the Issaeans, they were asked why in that case they

had not approached a magistrate, in order to receive lodging and official entertainment according to custom, and indeed in order that their arrival and their purpose might be known. When they hesitated in their answer, they were bidden to leave the senate-house; the senate refused to reply, as they would to envoys, to men who had not requested to be presented to the senate.

A. C. Schlesinger 1948, str. 365.

Ormai incombeva la guerra contro la Macedonia. Anche Genzio, re degli Illiri cadde in sospetto per opera di ambasciatori issei, i quali non solo si lamentarono del fatto che egli avesse devastato la loro terra ma anche denunciavano che ormai il re dei Macedoni e il re degli Illiri vivevano in piena comunanza di intenti: ormai era comune la strategia con cui preparavano la guerra contro i Romani. Riferirono anche che, per suggerimento di Perseo, erano stati inviati a Roma (e lì si trovavano) finti legati che erano i realtà delle spie illiriche e che volevano scoprire cosa si stesse preparando. Gli Illiri furono convocati in senato: siccome sostenevano di essere ambasciatori inviati da Genzio per far luce sulle accuse che forse i legati issei avevano formulato contro il re, fu loro chiesto perché non avessero, come era prassi istituzionale, preso contatti col magistrato per riceverne alloggio e ospitalità e anche per comunicare il loro arrivo e i motivi della loro venuta. Essi fornirono una risposta molto impacciata per cui fu loro ordinato di uscire dalla Curia: fu deciso che non si dovesse fornire loro alcuna risposta perché in realtà non erano legati, visto che non avevano nemmeno chiesto udienza al senato.

G. D. Mazzocato 1997, str. 124-125.

4. Dva poslanstva makedonskoga kralja ilirskome kralju

4.1. *Polyb.* XXVIII, 8,1; 5 i 7–9

1 Ὅτι Περσεὺς πρὸς Γένθιον τὸν βασιλέα ἀπέστειλε πρεσβευτὰς Πλευραῖτον τε τὸν Ἰλλυριόν, ὄντα φυγάδα παρ' αὐτῷ, καὶ τὸν Βεροιαῖον Ἀδαῖον, ... 5 τοῦ (sc. Γενθίου) δὲ ταχέως αὐτοὺς μεταπεμφθέντων, συμμίξαντες διελέγοντο περὶ ὧν εἶχον τὰς ἐντολάς. ... 7 Οἱ μὲν (οὖν) περὶ τὸν Ἀδαῖον ταύτας λαβόντες τὰς ἀποκρίσεις ἐπανήγον. 8 Ὁ δὲ Περσεὺς παραγενόμενος εἰς Στύβερραν τὴν τε λείαν ἐλαφυροπώλησεν καὶ τὴν δύναμιν ἀνέπαυσε, προσδεχόμενος τοὺς περὶ τὸν Πλευραῖτον. 9 Παραγενομένων δ' αὐτῶν, ἀκούσας τὰ παρὰ τοῦ Γενθίου πάλιν ἐξ αὐτῆς ἔπεμπε τὸν Ἀδαῖον καὶ σὺν τούτῳ τὸν Γλαυκίαν, ἕνα τῶν σωματοφυλάκων, καὶ

τρίτον τὸν Ἰλλυριόν διὰ τὸ τὴν διάλεκτον εἶδέναι τὴν Ἰλλυρίδα, δοὺς ἐντολάς τὰς αὐτάς ...

Prema *Polybius* 1859, str. 31 i 32 bis
i *Polybius* 1904, str. 221-222.

Perseus legatos ad Genthium regem misit, Pleuratum Illyrium, exsulantem apud se, et Adaeum Beroeensem; ... ac mox ab illo acciti, ut eo ventum, mandata exponunt. ... 7 Hoc accepto responso, Adaeus ad Perseum redit. Stuberam rex tunc venerat, et praedam eac spolia ibi vendebat, suosque milites reficiebat, Pleurati reditum exspectans. Qui ut est reversus, postquam intellexit Perseus, quae responderet Genthius, extemplo Adaeum remittit, cum eoque Glauciam, ex numero custodum corporis, addito [eodem] Illyrio, quod linguae Illyricae is esset peritus. His mandata dat eadem, quae ante: ...

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 31-32 bis.

Persej je kralju Genciju kao poslanika uputio Ilira Pleurata, izbeglicu koji je kod njega našao utočište, i Adeja iz Beroje ... Gencije ih je brzo pozvao sebi, a kada su se sastali, razgovarali su o onome što im je bilo naloženo. ... Adej i Pleurat vratili su se kući sa ovim odgovorom. Persej je stigao u Stiberu, rasprodao plen i ostavio vojsku da se odmori, očekujući povratak poslanika. Kada su ovi došli, saslušao je Gencijevu poruku i odmah mu ponovo poslao Adeja i sa njim Glaukiju, jednog od telohranitelja, i Ilira Pleurata, zbog njegovog poznavanja ilirskog jezika. Dobili su ista uputstva,....

M. Ricl 1988, II, str. 388-389.

Perseus sent Pleuratus the Illyrian, who had taken refuge with him, and Adaeus of Beroea, as envoys to King Genthius... Genthius at once sent for them, and they conversed with him on the matters covered by their instructions. ... Adaeus and his colleague, on receiving this answer, returned. Perseus ... waiting for the return of the envoys. Upon their arrival, after hearing the answer of Genthius, he once more dispatched Adaeus, accompanied by Glaucias, one of his bodyguard, and again by Pleuratus owing to his knowledge of the Illyrian language, with the same instructions as before, ...

W. R. Paton 1995, str. 21 i 23.

Perseo inviò al re Genzio come ambasciatori l'illirico Pleurato, rifugatosi presso di lui, e Adeo di Berea, ...Poiché egli li mandò subito a chiamare, si incontrarono con lui e discussero in merito a quanto era stato loro ordinato. ... Adeo e il suo

collega, avendo ricevuta questa risposta, tornarono indietro. Perseo, giunto a Stiberra, mentre era in attesa di Pleurato e dell'altro ambasciatore, mise in vendita il bottino di guerra e fece riposare le truppe. Giunti gli ambasciatori, dopo aver appreso quanto gli mandava a dire Genzio, subito inviò per la seconda volta Adeo in compagnia di Glaucia, una delle sue guardie del corpo, e, per terzo, dell'illirico Pleurato, in quanto costui conosceva la lingua illirica; diede loro le stesse consegne che gli aveva dato in precedenza, ...

R. Palmisciano 1998b, str. 143 i 145.

4.2. *Liv.* XLIII, 19, 13 i 14; 20, 2-3

19, 13 Stuberram inde victor revertens ad Gentium legatos Pleuratum Illyrium, exultantem apud se, et Adaeum Macedonem a Beroea mittit; **14** iis mandat, ut exponerent aestatis eius hiemisque acta sua adversus Romanos Dardanosque; adicerent recentia in Illyrico hibernae expeditionis opera; hortarentur Gentium in amicitiam secum et cum Macedonibus iungendam. ... **20, 2** Lissi rex Gentius erat. Eo acciti legati, + qui + benigne auditi sunt; responsum sine effectu tulerunt... **3** Haec Stuberram retulere regi tum maxime captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur sine mentione pecuniae, qua una barbarus inops inPELLI ad bellum poterat.

Prema *Livius* 1986, str. 187-188 i *Livius* 1899, str. 206.

Vračajući se kao pobjednik u Stuberu, poslao je Gentiju kao poslanike Ilira Pleurata koji je kod njega boravio kao prognanik, i Adeja, Makedonca iz Beroje. Naložio im je da mu izlože njegove pothvate toga ljeta i zime protiv Rimljana i Dardanaca; neka dodaju i nedavne operacije zimskog pohoda u Iliriku. Neke osokole Gentija na prijateljstvo s njim i s Makedoncima. ... Kralj Gentije je bio u Lisu. Poslanici su onamo pozvani i dobronamjerno su saslušane poruke koje su imali prenijeti, ali ponijeli su odgovor bez učinka... To su javili u Stuberu kralju koji je tada bio zauzet prodavanjem zarobljenika iz Ilirika. Odmah su isti poslanici, a njima je pridružen Glaukija, jedan od kraljevih osobnih stražara, poslani natrag bez spominjanja novca, čime se jedinin barbarin u oskudici može nagnati na rat.

A. Domic-Kunić 1994, str. 234.

Returning thence victoriously to Stuberra, he sent as envoys to Gentius, Pleuratus the Illyrian, who was in exile at his court, and Adaeus, a Macedonian from Beroea; he instructed them to relate his achievements of that summer and winter against the Romans and Dardanians; they

were to add the recent operations of his winter march into Illyricum; and they were to urge Gentius to join in friendship with Perseus and the Macedonians... King Gentius was at Lissus. Thither the envoys were summoned, and their message was given a favourable hearing; but the reply which they took away accomplished nothing; ... These words the envoys reported at Stuberra to the king, who was at that moment engaged in selling the prisoners from Illyricum. At once the same envoys, with the addition of Glaucias from among the king's bodyguard, were sent back with no word about money, by which alone the poverty-stricken barbarian could be urged into war.

A. C. Schlesinger 1989, str. 71 i 73.

Da li Perseo fece ritorno da vincitore a Stuberra e inviò presso Genzio una delegazione formata dall'illirico Pleurato, che era esule presso la sua corte, e Adeo, un macedone nativo di Beroea, affidando loro l'incarico di riferire tutti i successi ottenuti durante l'estate e l'inverno contro i Romani e i Dardani; a questi successi si dovevano aggiungere quelli recenti ottenuti nell'Ilirico, con la spedizione effettuata durante l'inverno. Dovevano dunque persuadere Genzio a stringere un trattato di amicizia con lui e con i Macedoni. ... Il re Genzio si trovava a Lisso e li vennero convocati: esposero il loro mandato e furono ascoltati con grande disponibilità. Ma al re dovettero riportare una risposta piuttosto inconcludente: ... Queste furono le parole che i legati riportarono a Stuberra al re, che proprio in quel momento si stava occupando della vendita dei prigionieri illirici. Subito i medesimi legati (cui Perseo aveva aggregato Glaucia, una delle sue guardie del corpo) vennero rimandati indietro, senza nemmeno entrare nel discorso del denaro, senza il quale non si sarebbe potuto spingere alla guerra quel barbaro che ne era privo.

G. D. Mazzocato 1997, str. 231 i 233.

JEZICI

5. Kako zapovijedati plaćenicima, *Polyb.* I, 67, 7-9

7 ... ἦσαν γὰρ οἱ μὲν Ἴβηρες, οἱ δὲ Κελτοί, τινὲς δὲ Λιγυστίνοι καὶ Βαλιαρεῖς, οὐκ ὀλίγοι δὲ μίξελληνες, ὧν οἱ πλείους αὐτόμολοι καὶ δοῦλοι· τὸ δὲ μέγιστον μέρος αὐτῶν ἦν Λίβυες. **8** Διόπερ οὐτ' ἐκκλησιάσαι συναθροίσαντα πάντας ὁμοῦ δυνατὸν ἦν οὐτ' ἄλλην οὐδεμίαν εὐρέσθαι πρὸς τοῦτο μηχανήν. **9** Πῶς γὰρ οἷόν τε; Τὸν μὲν γὰρ στρατηγὸν εἰδέναι τὰς ἐκάστων διαλέκτους ἀδύνατον·

Prema *Polybius* 1859, str. 51 i *Polybius* 1905, str. 92.

... erant enim alii Hispani, alii Galli, quidam Ligures et Balears: nec pauci inerant hybridae Graeci, et in his perfugae plerique aut servi: pars vero maxima Afri erant. Itaque nec pro concione omnes alloqui in unum locum congregatos quisquam poterat: neque ulla alia ad id ratio poterat excogitari. Quid enim id fiat, obsecro? Nam ut omnium cujusque populi linguarum dux sit peritus, hoc vero fieri nequit:

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 51.

Među najamnicima je bilo Ibera, Kelta, Ligura, Baleara i ne mali broj poluhelena, a većim delom su bili dezerteri i robovi; najbrojniji su ipak bili Libijci. Zbog toga nije bilo moguće ni sakupiti ih i sazvati sve u skupštinu, gdje bi im se obratili, niti smisliti nešto drugo. Kako bi se, zapravo, slična stvar mogla izvesti? Jedan vojskovođa ne može znati sve njihove jezike, ...

M. Rici 1988, I, str. 108.

Some of these troops were Iberians, some Ligurians, and some from the Balearic islands; there were a good many Greek halfbreeds, mostly deserters and slaves, but the largest portion consisted of Libyans. It was therefore impossible to assemble them and address them as a body or to do so by any other means; for how could the general be expected to know all their languages?

W. R. Paton 1992, str. 183.

Infatti alcuni di essi erano Iberi, altri Celti, altri Liguri e delle isole Baleari, in non piccolo numero avevano un po'di sangue greco nelle vene, e di questi i più erano servi o disertori; la maggior parte di loro, però, erano Libici. Perciò non era possibile parlare loro dopo averli adunati tutti quanti, né era possibile trovare alcun espediente che servisse a questo scopo. E come sarebbe stato possibile? Che un generale, infatti, conosca la lingua di ciascun gruppo è ovviamente impossibile, ...

R. Palmisciano 1998a, str. 129.

6. Fenički – plaćenička *lingua Franca* u 2. stoljeću prije Krista, *Polyb.* I, 80, 1; 5-6

1 Ἐφ' ὃν Αὐτάριτος ὁ Γαλάτης ἐπιβαλὼν ... ἔφη ... 5 Πρακτικώτατος δ' ἦν οὗτος ἐν ταῖς συμβουλαῖς διὰ τὸ πολλοὺς τὴν φωνὴν αὐτοῦ συνιέναι. 6 Πάλαι γὰρ στρατευόμενος ἤδει διαλέγεσθαι Φοινικιστί· ταύτη δέ πως οἱ πλεῖστοι συνεσάινοντο τῇ διαλέκτῳ διὰ τὸ μῆκος τῆς προγεγενημένης στρατείας.

Prema *Polybius* 1859, str. 60 i 61
i *Polybius* 1905, str. 109-110.

Posthaec verba fecit Autaritus Gallus, ... Omnino autem vir hic in conciliis plurimum poterat, quod dicentem multi intelligerent. Nam et Punice loqui didicerat, longo militiae usu; cujus linguae plerique etiam, quod per diu sub signis Penorum meruerant, familiaritatem aliquam contraxerant.

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 60-61.

Nakon glasnika, obratio im se Gal Autarit ... Inače, Autaritove reči su na sastancima uvek imale najviše efekta jer su ga mnogi razumeli – kao stari vojnik, znao je da govori feničanski, jezik koji je većina, zahvaljujući dužini rata, sa zadovoljstvom slušala.

M. Rici 1988, I, str. 120-121.

Autaritus the Gaul was the next speaker. ... He was much the most effective speaker in their councils, because a number of them could understand him. He had been a long time in the service and had learned Phoenician, a language which had become more or less agreeable to their ears owing to the length of the previous war.

W. R. Paton 1992, str. 217.

Quando dopo di lui fu il turno di Autarito il Gallo, ... Ora Autarito era particolarmente efficace quando faceva queste proposte perché molti capivano la sua lingua. Egli infatti sapeva parlare in fenicio perché per tanto tempo aveva militato con loro; e questa era la lingua che la maggioranza degli uomini era in grado di capire in modo soddisfacente, data la lunghezza del servizio militare prestato.

R. Palmisciano 1998a, str. 147.

7. Razvitak rimskoga jezika, *Polyb.* III, 22, 3

3 ...Τηλικαύτη γὰρ ἡ διαφορὰ γέγονε τῆς διαλέκτου καὶ παρὰ Ῥωμαίοις τῆς νῦν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ὥστε τοὺς συνετωπάτους ἔνια μόλις ἐξ ἐπιστάσεως διευκρινεῖν.

Prema *Polybius* 1859, str. 133 i 134,
Polybius 1905, str. 238.

Veteris sane linguae etiam Latinae tanta diversitas est ab illa qua hodie utuntur Romani, ut vel peritissimi nonnulla non nisi aegre, ubi animum attenderint, explanare queant.

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 134-135.

... kod Rimljana postoji tolika razlika između njihovog starog i sadašnjeg jezika da i oni koji su s tim upoznati neke stvari mogu razumeti tek nakon detaljnog proučavanja, pa i tada s teškom mukom.

M. Rici 1988, I, str. 215.

... ancient Roman language differs so much from the modern that it can only be partially made out, and that after much application, by the most intelligent men.

W. R. Paton 1979a, str. 53 i 55.

... tale, infatti, è la differenza tra la lingua attuale dei Romani e quella antica che anche i più esperti ne hanno potuto capire a mala pena, con tutta la loro competenza, solo alcuni pezzi.

C. Tartaglini 1998a, str. 301.

8. Izobrazba budućega epirskog državnika,

Polyb. XXVII, 15 (13), 2-4

2 Χάροψ ἦν Ἡπειρώτης, ἀνὴρ τᾶλλα μὲν καλὸς κάγαθὸς καὶ φίλος Ῥωμαίων, ... 3 οὗτος υἱὸν ἔσχε Μαχατᾶν, οὗ Χάροψ ἐγένετο. 4 Τοῦτον ἀντίπαιδα κατὰ τὴν ἡλικίαν ὄντα τοῦ πατρὸς μεταλλάξαντος ὁ Χάροψ μετὰ τῆς κατηκούσης προστασίας εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέστειλε χάριν τοῦ καὶ τὴν διάλεκτον καὶ τὰ γράμματα τὰ Ῥωμαϊκὰ μαθεῖν.

Prema *Polybius* 1859, str. 24 bis
i *Polybius* 1904, str. 203-204.

Charops quidam Epirota fuit, vir ceteroquin probus, et amicus populi Romani... Hujus ex Machata filio Charops nepos fuit; quem admodum adolescentem, patre orbatum, avus Charops cum honesto comitatu Romam misit, quo et linguam Romanam et litteras perdisceret.

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 24 bis.

Epirac po imenu Harop, po svemu plemenit čovek i prijatelj Rimljana, ... Njemu se rodio sin Mahata, a ovom Harop. Kada je detetu umro otac, deda ga je sa odgovarajućom pratnjom poslao u Rim da nauči jezik i pismo Rimljana.

M. Rici 1988, II, str. 380.

There was a certain Epirot called Charops, a man well principled in general and a friend of the Romans. ... He had a son named Machatas who had a son also named Charops. Upon the death of his father this Charops, while still a boy, was sent by his grandfather Charops with a

retinue that befitted his rank to Rome to learn to speak and write Latin.

W. R. Paton 1992b, str. 515.

Caropo era un epirota, un uomo assolutamente virtuoso, amico dei Romani, ... Costui ebbe come figlio Machata, da cui nacque a sua volta Caropo. Essendo morto a quest'ultimo il padre quand'era ancora poco più che un fanciullo, il nonno Caropo lo mandò a Roma con l'adeguata magnificenza per imparare la lingua e le lettere romane.

L. Sbardella 1998b, str. 129.

9. Rimski zapovjednik na vijećanju tijekom bojnoga pohoda, *Polyb.* XXIX, 20 (VIb), 1

1 Ὁ δὲ μεταλαβὼν τὴν Ῥωμαϊκὴν διάλεκτον παρεκάλει τοὺς ἐν τῷ συνεδρίῳ βλέποντας εἰς τὰ παρόντα, δεικνύς ὑπὸ τὴν ὄψιν τὸν Περσέα, ...

Prema *Polybius* 1859, str. 46 bis
i *Polybius* 1904, str. 259.

Consul Aemilius Latino sermone resumto, hortabatur eos, qui in consessu aderant, ut presenti spectaculo admoniti (Perseum scilicet iis ostendebat) ...

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 46 bis.

Prešavši na latinski jezik, pozvao je članove Veća da zapamte ovo što se sada dešava – pokazao je na Perseja –

M. Rici 1988, II, str. 408.

Aemilius, now speaking in Latin, exhorted those present at the council to learn from what they now witnessed – showing them Perseus who was present – ...

W. R. Paton 1995, str. 77.

Emilio, cominciando poi a parlare in latino, invitò tutti i presenti al consiglio, che stavano osservando quanto avveniva metre egli indicava ai loro sguardi Perseo, ...

L. Sbardella 1998b, str. 175.

10. Odlični Rimljani i grčki jezik,

Polyb. XXXIX, 1 (XL, 6), 1-4

1 Ὅτι Αὔλος Ποστόμιος ἄξιος γέγονεν ἐπισημασίας ἀπεντεῦθεν. 2 Οἰκίας μὲν γὰρ ἦν καὶ γένους πρώτου, κατὰ δὲ τὴν ἰδίαν φύσιν στωμύλος καὶ λάλος καὶ πέρπερος διαφερόντως. 3 Ἐπιθυμήσας δ' εὐθέως ἐκ παίδων τῆς

Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς καὶ διαλέκτου πολὺς μὲν ἦν ἐν τούτοις καὶ κατακορῆς, ὥστε δι' ἐκείνων καὶ τὴν ἀΐρεσιν τὴν Ἑλληνικὴν προσκόψαι τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς ἀξιολογωτάτοις τῶν Ῥωμαίων, 4 τέλος δὲ καὶ ποιῆμα γράφειν καὶ πραγματικὴν ἱστορίαν ἐνεχείρησεν, ἐν ἧ διατὰ τοῦ προομίου παρεκάλει τοὺς ἐντυγχάνοντας συγγνώμην ἔχειν, ἐὰν Ῥωμαῖος ὢν μὴ δύνηται κατακρατεῖν τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου καὶ τῆς κατὰ τὸν χειρισμὸν οἰκονομίας.

Prema *Polybius* 1859, str. 46 bis
i *Polybius* 1904, str. 259.

Hoc loco non sine notatione nobis praetereundus Aulus Postumius est. Erat hic e clarissima familia oriundus, sed ingenio garrulus fuit et loquacior, ac singulari levitate praeditus. Qui, cum statim a puero Graecanicam linguam ac disciplinam adamavisset, nimius in his et ad nauseam usque putidus fuit, adeo ut ipsius causa apud viros aetate et auctoritate eminentissimos populi Romani Graecanica institutio male audiret. Denique et poema et Historiam rerum gestarum scribere est aggressus, in cuius prooemio veniam a laetoribus sibi concedi postulat, si forte civis Romanus Graecae dictionis elegantiam, et in ipsa rerum tractatione congruam dispositionem, plane assequi non potuerit.

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 149 bis.

Aul Postumije vredan je pomena iz sledećeg razloga. Poreklom iz jedne od prvih kuća i porodica, po prirodi je bio brbljivac i veliki hvalisavac. Od malih nogu se oduševio helenskom kulturom i jezikom i u tome je toliko preterivao da je zbog njega i divljenje Heladi počelo da vređa starije i najuglednije Rimljane. Na kraju je rešio da piše i poeziju i političku istoriju. U uvodu svom istorijskom delu molio je čitaoca da mu oproste ako kao Rimljanin nije u stanju da u potpunosti ovlada helenskim jezikom i metodom obrade teme.

M. Ricl 1988, II, str. 538.

Aulus Postumius was a man deserving of mention for the following reason. He was a member of one of the first families, but naturally wordy, loquacious, and vain-glorious to excess. From childhood he had set his heart on acquiring Greek culture and the Greek tongue, and in both he was too much of an adept, so much so that it was partly his fault that admiration for Greece became offensive in the eyes of the older and more distinguished Romans. He even went so far as to attempt to write in Greek a poem and a serious history, in the preface to which he begs his readers to excuse him, if, as a Roman, he has

not a complete mastery of the Greek language and their method of treating the subject.

W. R. Paton 1995, str. 441.

... a questo punto merita di essere ricordato Aulo Postumio. Costui apparteneva ad una delle principali famiglie, ma, per indole congenita, era un chiacchierone, un pettegolo ed una persona di eccezionale vanità. Fin da quando era bambino desiderò smodatamente vivere come i Greci e parlare la loro lingua. Si impegnò allora con tutte le forze per imparare l'una e l'altra cosa, ed esagerò a tal punto che fu per colpa sua che i Romani più anziani e più illustri avversarono gli atteggiamenti filellenici. Infine, prese a scrivere anche un poema e una storia pragmatica, nel cui proemio chiedeva ai lettori di perdonarlo se lui, che era romano, non era in grado di avere una totale padronanza della lingua greca e del modo di organizzare la materia nel corso della trattazione.

M. Sonnino 1998c, str. 383.

PISMA

11. Kraljica Teuta piše vojvodi Skerdilaidi,

Polyb. II, 6, 3–5

3 Οἱ δὲ τὴν Φοινίκην κατασχόντες τὸ μὲν πρῶτον, παραγενόμενοι μετὰ Σκερδιλαΐδου πρὸς τὸ χωρίον, παρεστρατοπέδευσαν τοῖς βεβοηθηκόσι, βουλόμενοι συμβαλεῖν. 4 Δυσχρηστούμενοι δὲ διὰ τὰς δυσχωρίας τῶν τόπων, ἅμα δὲ καὶ προσπεσόντων παρὰ τῆς Τεύτας γραμμάτων, δι' ὧν ᾤετο δεῖν αὐτοὺς τὴν ταχίστην εἰς οἶκον ἀναχωρεῖν διὰ τὸ τινὰς τῶν Ἰλλυριῶν ἀφεστηκέναι πρὸς τοὺς Δαρδανεῖς, 5 οὕτω ληλατήσαντες τὴν Ἠπειρον ἀνοχὰς ἐποίησαντο πρὸς τοὺς Ἠπειρώτας.

Prema *Polybius* 1859, str. 71 i *Polybius* 1905, str. 128.

Eodem et Illyrii qui Phoenicem occupaverant, una cum Scerdilaïda, se conferunt: et primum quidem non longe a copiis auxiliaribus metantur castra, dimicare cupientes. Sed impediēbat difficultas locorum: simulque allatae sunt a Teuta litterae, quibus domum quantocius redire, quod pars Illyriorum ad Dardanos defecisset, jubebantur. Itaque, Epirum populati, inducias cum Epirotis faciunt: ...

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 71.

Iliri koji su osvojili Feniku prvo su sa Skerdilaidom došli na isto mesto i ulogorili se nasuprot pomoćnim trupama, želeći da se sukobe sa njima. No, kako im je nepovoljan

teren zadavao nevolje a i od Teute je stigla poruka da treba što pre da se vrata u domovinu gde su se neki Iliri odmetnuli Dardancima, zadovoljili su se pljačkanjem Epira i nakon toga sklopili primirje sa Epircima.

M. Rici 1988, I, str. 134.

The Illyrians holding Phoenice at first united with Scerdilaidas, and advancing to Helicranum encamped opposite the Achaeans the Aetolians (sic!) who had come to the rescue, and were anxious to give battle. But the ground was very difficult and unfavourable to them, and just at this time a dispatch came from Teuta ordering them to return home by the quickest route, as some of the Illyrians had revolted to the Dardanians. They therefore, after plundering Epirus, made a truce with the Epirots.

W. R. Paton 1992a, str. 253.

Ora, anche quelli che occupavano Fenice giunsero insieme a Scerdilaida in questa località e posero il campo vicino alle truppe arrivate in soccorso, con l'intento, all'inizio, di attaccare battaglia. Ma poi, trovandosi in difficoltà per le asperità dei luoghi e anche perché erano giunte da parte di Teuta lettere nelle quali diceva che era necessario che facessero ritorno al più presto in patria perché una parte degli Illiri era passata ai Dardani, dopo aver messo a sacco l'Epiro fecero un armistizio con gli Epiroti, ...

R. Palmisciano 1998a, str. 169 i 171.

12. Pismo makedonskome kralju o rimskom porazu,

Polyb. V, 101, 6-7 i 102, 2

101, 6 Ἄρτι δ' αὐτοῦ θεωμένου τὸν ἀγῶνα τὸν γυμνικόν, παρῆν ἐκ Μακεδονίας γραμματοφόρος διασαφῶν ὅτι λείπονται Ῥωμαῖοι μάχῃ μεγάλη καὶ κρατεῖ τῶν ὑπαίθρων Ἄννιβας. **7** Παραυτίκα μὲν οὖν Δημητρίῳ τῷ Φαρίῳ μόνῳ τὴν ἐπιστολὴν ἐπέδειξε, σιωπᾶν παρακελευσάμενος. ... **102, 2** Πλὴν ὁ γε Φίλιππος, ὡς εἶπον, τότε μὲν αὐτῷ τῷ Δημητρίῳ τὰ προσπειπωκότα διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐδήλωσε, μετὰ δὲ ταῦτα συνῆγε τοὺς φίλους ...

Prema *Polybius* 1859, str. 329

i *Polybius* 1889, str. 256-257.

Spectabat ibi cum maxime certamen gymnicum, quando advenit e Macedonia tabellarius, victos Romanos ingenti proelio nuntians, et Hannibalem, quaecumque extra munitiones essent, omnia obtinere. Eam rex epistolam confestim uni Demetrio Phario ostendit, monuitque, ut rem sileret.... Philippus igitur, ut dicebamus, tunc

quidem soli Demetrio nuntium, quem afferebat epistola, communicavit: postea vero, convocatis amicis, ...

C. Muller – J. Dindorf 1859, str. 329.

Dok je posmatrao gimnastička takmičenja, stigao mu je pismo iz Makedonije sa vestima da su Rimljani pobeđeni u velikom boju i da Hanibal gospodari otvorenim prostorom. Filip je pismo pokazao samo Demetriju Farskom i zamolio ga da nikome ništa o njemu ne govori, ... Kao što sam rekao, Filip je tada samo Demetriju saopštio vesti koje su mu stigle pismom, a onda je sazvao prijatelje ...

M. Rici 1988, I, str. 468-469.

A little after he had taken his place to witness the games a courier arrived from Macedonia bringing the intelligence that the Romans had been defeated in a great battle, and that Hannibal was master of the open country. The only man to whom he showed the letter at first, enjoining him to keep it to himself, was Demetrius of Pharos. ... Philip, then, as I said, communicated the news that reached him in the letter to Demetrius alone, and afterwards summoned a council of his friends ...

W. R. Paton 1979b, str. 243 i 245.

Stava da poco osservando l'agone ginnico, quando giunse un corriere dalla Macedonia che gli portava la notizia che i Romani erano stati sconfitti in una grande battaglia, e che Annibale dominava in campo aperto; egli allora mostrò subito la lettera a Demetrio di Faro, e a lui solo, raccomandandogli di non farne parola con nessuno. ... Dunque Filippo, come ho detto, in quell'occasione manifestò soltanto a Demetrio le notizie che aveva appreso dalla lettera; in seguito riuni gli amici ...

G. Colesanti 1998, str. 263.

ZNAKOVI

13. Ilirski znak, *Liv. XLIV, 27, 8-12*

8 Eadem avaritia Gentium regem sibi alienavit. Nam cum trecenta talenta Pellae missis a Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus; **9** inde decem talenta ad Pantauchum missa, eaque praesentia dari regi iussit; reliquam pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis praecipit, parvis itineribus veherent; **10** dein cum ad finem Macedoniae ventum esset, subsisterent ibi ac nuntios ab se opperirentur. **11** Gentius exigua parte pecuniae accepta cum adsidue <a> Pantaucho ad lacessendos

hostili facto Romanos stimuletur, M. Perpernam et L. Petillum legatos, qui tum forte ad eum venerant, in custodiam coniecit. **12** Hoc audito Perseus contraxisse eum necessitatem ratus ad bellandum utique cum Romanis, ad revocandum qui pecuniam portabat misit, velut nihil aliud agens, quam ut quanta maxima posset praeda ex se victo Romanis reservaretur.

Prema *Livius* 1986, str. 241
i *Livius* 1899, str. 235.

Istom škrtošću od sebe je udaljio kralja Gentija. Naime, kad je izbrojio tri stotine talenata Gentijevim ljudima poslanim u Pelu, dozvolio je da stave svoj pečat na novac. Zatim je poslao deset talenata Pantauhu i zapovjedio da se oni odmah dadu kralju; svojim ljudima, koji su nosili preostali novac zapečaćen pečatom Ilira, zapovjedio je da ga voze u kratkim razmacima puta i da, kad napokon dođu do granice Makedonije, ondje zastanu i čekaju njegove glasnike. Gentije je primio mali dio novca i nakon toga ga je Pantauh neprestano poticao da Rimljane izazove neprijateljskim činom. Gentije je zatim poslanike Marka Perpenu i Lucija Petilija, koji su tada slučajno k njemu došli, bacio u zatvor. Čuvši to, Perzej je smatrao da se ovaj ionako sada zaratio protiv Rimljana, i poslao je ljude da opozovu one koji su nosili novac, kao da se radi samo o tome koliko najviše će plijena sačuvati za Rimljane, kada ga oni pobijede.

A. Domic-Kunić 1994, str. 236.

The same miserliness caused a rift with Gentius. For when Perseus had counted out three hundred talents for the envoys sent by Gentius to Pella, he permitted them to affix their seal to the money, then he sent ten talents to Pantauchus and ordered this paid at once to the king. His own people were transporting the rest of the money marked with the seal of the Illyrians, and he ordered them to convey it by short stages, and then when the Macedonian frontier was reached, to halt there and wait for messengers from him. After Gentius had received a scant portion of the money, he was continually spurred on by Pantauchus to assail the Romans with an act of hostility, and so he threw into prison Marcus Perpenna and Lucius Petilius, the ambassadors who happened to reach him at this time. On hearing of this Perseus thought that Gentius had committed himself to fight the Romans in any case, and sent a recall to the one conveying the money, as if his only concern was to save as much booty as possible for the Romans after his own defeat.

A. C. Schlesinger 1989, str. 179.

Perseo, sempre per la sua avarizia, finì con l'alienarsi anche il re Genzio. Infatti, dopo aver prelevato dal tesoro di Pella trecento talenti da consegnare agli inviati di Genzio, aveva consentito che essi apponessero i loro sigilli al denaro dal quale prelevò dieci talenti per mandarli a Pantauco con l'ordine di versarli in contanti al re; quanto al resto del denaro, contrassegnato dal sigillo illirico, ordinò a propri incaricati di trasportarlo a piccole tappe: quando poi fossero giunti al confine della Macedonia, dovevano fermarsi e aspettare sue disposizioni. Genzio, dopo aver ricevuto quella piccola parte del denaro, era sottoposto da Pantauco a continue pressioni per provocare i Romani con un atto che dichiarasse la sua ostilità e Genzio fece allora mettere sotto custodia i legati Marco Perpenna e Lucio Petilio, che si trovavano per caso presso di lui. Quando Perseo fu informato di ciò, convinto che Genzio si fosse compromesso a tal punto da non poter più fare a meno di scendere in campo contro i Romani, mandò un messaggero per far tornare indietro colui che stava trasportando il denaro: in questo modo sembrava quasi che niente altro egli avesse fatto se non riservar ai Romani il bottino più cospicuo possibile, una volta che egli fosse stato sconfitto.

G. D. Mazzocato 1997, str. 285 i 287.

14. Ilirsko srebro, *Liv.* XLV, 43, 4

4 .... Transtulit in triumpho multa militaria signa spoliisque alia et supellectilem regiam, auri pondo viginti et septem, argenti + decem et novem + pondo, denarium decem tria milia et centum viginti milia Illyrici argenti.

Prema *Livius* 1986, str. 357 i *Livius* 1899, str. 297.

U trijumfu je provezao mnoge vojničke zastave i drugi plijen i kraljevski namještaj, 27 ponda zlata, 19 ponda srebra, 13.000 denara i 120.000 ilirskog srebrnog novca.

A. Domic-Kunić 1994, str. 241.

In his triumph he bore through the city many military standards and other booty, as well as the royal furniture, twenty-seven pounds of gold, nineteen pounds of silver, thirteen thousand denarii, and one hundred and twenty thousand Illyrian silver-pieces.

A. C. Schlesinger 1989, str. 401 i 403.

Fece sfilare nel trionfo molte insegne militari, altre spoglie e il prezioso corredo del re, ventisette libbre d'oro, diciannove libbre di argento, tredicimila denari, centoventimila monete illiriche d'argento.

G. D. Mazzocato 1997, str. 405.

Kratice

- GTE = Grandi Tascabili Economici Newton, Roma, Newton & Compton editori s. r. l.
L&G = Latina et Graeca, Zagreb
LCL = The Loeb classical Library, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press; London, William Heinemann LTD

Izdanja izvora i literatura

- M. R. Cataudella 1997 Michele R. Cataudella, Lo storico e il potere, *Livio* 1997, 7-15.
- G. Colesanti 1998 Giulio Colesanti, prijevod i komentar u *Polibio* 1998b.
- D. Demeter 1844 Dimitrije Demeter, *Dramatička pokušenja, II*, Beč 1844.
- A. Domić-Kunić 1994 Alka Domić-Kunić, *Gentije – Međunarodni odnosi između Ilirije, Rima i Makedonije uoči i za vrijeme trećeg makedonskog i trećeg ilirskog rata*, *Opuscula archaeologica* 17/1993, Zagreb 1994, 205-251.
- F. Dosen 1988 Flora Dosen (Cvijeta Grospić), *Ilirka*, Zagreb 1988.
- D. Džino – A. Domić Kunić 2013 Danijel Džino – Alka Domić Kunić, *Rimski ratovi u Iliriku. Povijesni antinarativ*, Zagreb 2013.
- H. J. Edwards 1992 Henry John Edwards, Introduction, *Polybius* 1992a, VII-XVI.
- Flor* 2005 *Flori Epitomae de Tito Livio bellorum onium annorum DCC libri duo – Lucije Anej Flor, Dvije knjige izvadaka z Tita Livija o svim ratovima u sedam stotina godina*, preveo i priredio Josip Miklič [Biblioteka L&G LIII], Zagreb 2005.
- J. Gotovac – R. L. Petelinova 1970 Jakov Gotovac – Ruža Lucija Petelinova, *Dalmaro. Operna legenda u jednom činu, op. 32*, Zagreb 1970.
- N. G. L. Hammond – F. W. Walbank 1988 Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond – Frank William Walbank, *A history of Macedonia, III, 336 – 167 B.C.*, Oxford 1988.
- B. Kuntić-Makvić 1997 Bruna Kuntić-Makvić, *Tit Livije i treći ilirski rat*, L&G XX/1992, Zagreb 1997, 3-19.
- Livio* 1997 *Tito Livio, Storia di Roma dalla fondazione, T. VI, Libri XLI-XLV, Sommari dei libri XLVI-CXLII, Frammenti*, a cura di Gian Domenico Mazzocato, Introduzione di Michele R. Cataudella [GTE 460].
- Livius* 1899 *Titi Livi ab Urbe condita libri, Pars V., Liber XXXIX-CXL*, recognovit Wilhelm Weissenborn, Lipsiae 1899.

- Livius* 1986 *Titi Livi Ab Urbe condita libri XLI-XLV*, edidit John Briscoe, Stuttgart 1986.
- Livy* 1948 *Livy in thirteen volumes XII, Books XL-XLII*, with an english translation by the late Evan T. Sage and Alfred C. Schlesinger, LCL 1948².
- Livy* 1989 *Livy in fourteen volumes XIII, Books XLIII-XLV*, with an english translation by Alfred Cary Schlesinger [LCL 396⁴].
- G. D. Mazzocato 1997 Gian Domenico Mazzocato, prijevod i kritički aparat u *Livio* 1997.
- J. Miklić 2005 Josip Miklić, prijevod i komentar u *Flor* 2005.
- C. Muller – J. Dindorf 1859 Carl Muller – Joseph Dindorf, uređenje izvornika, latinski prijevod i kazalo u *Polybius* 1859.
- R. Nicolai 1998 Roberto Nicolai, *Lo storico onnipresente e lo storico competente*, Nota biobibliografica, *Polibio* 1998, I, 7-18.
- R. Palmisciano 1998a Riccardo Palmisciano, prijevod i komentar u *Polibio* 1998a.
- R. Palmisciano 1998b Riccardo Palmisciano, prijevod i komentar u *Polibio* 1998c.
- U. Pasini – A. Podrug 2012 Uroš Pasini – Ante Podrug, prijevod u *Plinije* 2012.
- W. R. Paton 1979a William Roger Paton, prijevod u *Polybius* 1979a.
- W. R. Paton 1979b William Roger Paton, prijevod u *Polybius* 1979b.
- W. R. Paton 1992a William Roger Paton, prijevod u *Polybius* 1992a.
- W. R. Paton 1992b William Roger Paton, Prijevod u *Polybius* 1992b.
- W. R. Paton 1995 William Roger Paton, Prijevod u *Polybius* 1995.
- Plinije* 2012 *Plinije Stariji, Povijest antičke umjetnosti*, Odabrani ulomci iz XXXIII., XXXIV., XXXV. i XXXVI. knjige *Prirodoslovlja*, prijevod Uroš Pasini i Ante Podrug, bilješke i objašnjenja Nenad Cambi, Split 2012.
- Polibije* 1988 *Polibije, Istorije* I, II, prev. i kom. Marijana Rici, Novi Sad 1988.
- Polibio* 1998a *Polibio, Storie, Libri I-III*; a cura di Roberto Nicolai, Premesse, traduzioni e note di Riccardo Palmisciano e Claudio Tartaglino, T. I [GTE 471].
- Polibio* 1998b *Polibio, Storie, Libri IV-IX* a cura di Roberto Nicolai, Premesse, traduzioni e note di Fabio Cannatà – Giulio Colesanti – Claudio Tartaglino, T. II [GTE 472].
- Polibio* 1998c *Polibio, Storie, Libri XXII-XXXIX*; Frammenti a cura di Roberto Nicolai, Premesse, traduzioni e note di Fabio Cannatà – Giulio Colesanti – Andrea Ercolani – Riccardo Palmisciano – Livio Sbardella – Maurizio Sonnino, T. IV [GTE 474].

- Polybius* 1859 *Πολυβίου Ἱστοριῶν τὰ σωζόμενα – Polybii historiarum reliquiae Graece et Latine dum indicibus*, Carl Muller – Joseph Dindorf, Parisiis 1859².
- Polybius* 1893 *Πολυβίου Ἱστορίαι – Polybii Historiae*, Editionem a Ludovico Dindorfio curatam retractavit Theodorus Büttner-Wobst V. III, Lipsiae 1893.
- Polybius* 1889 *Πολυβίου Ἱστορίαι – Polybii Historiae*, Editionem a Ludovico Dindorfio curatam retractavit Theodorus Büttner-Wobst V. II, Lipsiae 1889.
- Polybius* 1904 *Πολυβίου Ἱστορίαι – Polybii Historiae*, Editionem a Ludovico Dindorfio curatam retractavit et instrumentum criticum addidit Theodorus Büttner-Wobst V. IV, Lipsiae 1904.
- Polybius* 1905 *Πολυβίου Ἱστορίαι – Polybii Historiae*, Editionem a Ludovico Dindorfio curatam retractavit Theodorus Büttner-Wobst V. I, Lipsiae: B. G. Teubner 1905².
- Polybius* 1979a *Polybius, The Histories*, with an english translation by William Roger Paton in six volumes v. II [LCL 137⁷].
- Polybius* 1979b *Polybius, The Histories*, with an english translation by William Roger Paton in six volumes v. III [LCL 138⁶].
- Polybius* 1992a *Polybius, The Histories*, with an english translation by William Roger Paton in six volumes v. I [LCL 128⁷].
- Polybius* 1992b *Polybius, The Histories*, with an english translation by William Roger Paton in six volumes v. V [LCL 160⁶].
- Polybius* 1995 *Polybius, The Histories* with an english translation by William Roger Paton in six volumes v. VI [LCL 161⁷].
- D. Rendić-Miočević 1967a Duje Rendić-Miočević, *Prolegomena ilirskoj numografiji*, Godišnjak Naučnog društva BiH III, Centar za balkanološka ispitivanja 1/1965, Sarajevo 1967, 77-93 = *Iliri i antički svijet*, Split 1989, 229-243.
- D. Rendić-Miočević 1967b Duje Rendić-Miočević, *Ilirski vladari u svjetlu epigrafskih i numizmatičkih izvora*, Historijski zbornik XIX-XX/1966, Zagreb 1967, 295-310 = *Iliri i antički svijet*, Split 1989, 73-88.
- D. Rendić-Miočević 1969 Duje Rendić-Miočević, *Neki problemi tipologije i kronologije novca ilirskog kralja Gencija I*, Numizmatičke vijesti XVI/27, Zagreb 1969, 1-7 = *Iliri i antički svijet*, Split 1989, 283-294.
- D. Rendić-Miočević 1971 Duje Rendić-Miočević, *Neki problemi tipologije i kronologije novca ilirskog kralja Gencija II*, Numizmatičke vijesti XVII/28, Zagreb 1971, 1-10 = *Iliri i antički svijet*, Split 1989, 283-294.
- D. Rendić-Miočević 1973 Duje Rendić-Miočević, *Ilirski vladarski novci u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, ser. 3, br. 6-7/1972-1973, Zagreb 1973, 253-265 = *Iliri i antički svijet*, Split 1989, 369-379.

- D. Rendić-Miočević 1985 Duje Rendić-Miočević, *Ad Polyb. XXVIII 8, 9 – (... και τρίτον τὸν Ἰλλυριόν...)*, Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik, Festschrift für Artur Betz zur Vollendung seines 80. Lebensjahres, Archäologisch-Epigraphische Studien Bd I, edd. Ekkehard Weber, Gerhard Dobesch, Wien 1985, 507-517.
- D. Rendić-Miočević 1988 Duje Rendić-Miočević, *Grčko-ilirske emisije i pitanje »ilirskog« novca (Epilogomena »ilirskoj« numografiji)*, Numizmatika – Numizmatičke vijesti Hrvatskog numizmatičkog društva, Spomen izdanje 1928.-1988., 7/1, Zagreb 1988, 9-15 = Iliri i antički svijet, Split 1989, 399 – 409.
- D. Rendić-Miočević 1989 Duje Rendić-Miočević, *Iliri i antički svijet*, Split 1989.
- M. Ricl 1988 Marijana Ricl, uvodna studija, prijevod i komentar u *Polibije* 1988.
- L. Sbardella 1998a Livio Sbardella, prijevod i komentar u *Polibio* 1998a.
- L. Sbardella 1998b Livio Sbardella, prijevod i komentar u *Polibio* 1998c.
- A. C. Schlesinger 1948 Alfred Carey Schlesinger, prijevod i aparat u *Livy* 1948.
- A. C. Schlesinger 1989 Alfred Carey Schlesinger, predgovor, prijevod i komentar u *Livy* 1989.
- M. Sonnino 1998 Maurizio Sonnino, prijevod i komentar u *Polibio* 1998c.
- M. Šašel Kos 2005 Marjeta Šašel Kos, *Appian and Illyricum*, Situla 43, Ljubljana 2005.
- C. Tartaglini 1998 Claudio Tartaglini, prijevod i komentar u *Polibio* 1998a.
- A. Tresić Pavičić 1892 Ante Tresić Pavičić, *Sudbina izdajice. Historička pripoviest*, Zagreb 1892.
- F. W. Walbank 1979 Frank William Walbank, *A historical commentary on Polybius vol. III, Commentary on books XIX – XL*, Oxford 1979.
- F. W. Walbank 1999 Frank William Walbank, *A historical commentary on Polybius vol. I, Commentary on books I – V*, Oxford 1999².
- W. Weissenborn 1899 Wilhelm Weissenborn, kritički aparat u *Livius* 1899.
- M. Zaninović 2015 Marin Zaninović, *Ilirski ratovi*, Zagreb 2015.

Summary

Bruna Kuntić-Makvić

Διάλεκτος, γράμματα, signum

Illyrian Rulers Official Communications According to Classical Writers Reports

Key words: Polybius, Livy, Classical literary sources, illyrian kingdom, communication, language, writing, sign, embassy

Classical writers wrote most comprehensively about the public and official diplomatic speech. In the 19th century and thanks to Dimitrije Demeter, the often quoted dialogue between the Illyrian queen Teuta and the Roman emissary (*Polyb.* II, 8, 6-13, Appendix 1) entered from the Polybius' report into the Croatian literature to remain productive there until today. The Polybius' report about the Illyrian and the Macedonian kings' joint embassy to the island of Rhodes show that the Illyrian emissaries were accepted there with particular attention (*Polyb.* XXIX, 11, 1-3; 5-6, App. 2). Titus Livy (Livy) reports that spies in Rome tried presenting themselves as diplomats (*Liv.* XLII, 26, 2-6, App. 3). Selected texts from the period 230 - 170 BC describe movements of emissaries between the Illyrian kingdom and various political entities in the Mediterranean.

Polybius opened the question of the language that could have been used to enable proper understanding between the individuals speaking different languages. He refers to the world languages of the contemporary Mediterranean, Phoenician, Greek and Latin, as the *διάλεκτος*. (*Polyb.* I, 67, 7-9; 80, 1; 80, 5-6; III, 22, 3; XXVII, 15, 2-4; XXXIX, 1, 1-4; Appendices 5-10). The same noun he applied to the Illyrian language recognising it thereby as a distinct language (*Polyb.* XXVIII, 8, 1; 5; 7-9; *Liv.* XLII, 19, 13-14; 20, 2-3; App. 4). By recording that the Macedonian king requested that in his embassy to the Illyrian court there was also a person speaking the Illyrian language, Polybius confirmed that this language was strange to the Macedonian and Greek languages speakers.

The Polybius' dictionary makes difference between the emissaries-diplomas able and authorised to communicate orally (*πρεσβευταί, πρέσβεις*) in accordance with the king's instructions (*ἐντολαί*), the heralds conveying brief oral messages (*κήρυκες*) and the carriers (*γραμματοφόροι*) who carried letters (*γράμματα* or *ἐπιστολαί*). Polybius systematically used a developed terminology, wherefore his information that the Illyrian queen Teuta was giving orders to her general in letters (*Polyb.* II, 6, 3-5; App. 11) and that other persons in the Illyrian ethnarchy were reading written messages (*Polyb.* V, 101, 6-7; 102,2; App. 12) are to be taken as reliable.

In the Classical period Mediterranean the standard was set that money made a means of communication. The coins presenting image, title and name of the king Gentius can be related to the Livy's report on the »Illyrian sign« with which the Gentius' emissaries marked the silver that the Macedonian king donated to their ruler (*Liv.* XLIV, 27, 8-12; App. 13) and on the »Illyrian silver« that the praetor Lucius Anicius Gallus carried in the triumph after the victory over Gentius in 167 BC (*Liv.* XLV, 43, 4, App. 14).

Parts of the information provided by the Classical literary sources in the original form on the public and official communications have been lost in translations. When the originals are paid proper attention they show that, at least during the three wars with the Romans, the Illyrian rulers' domestic and international communications achieved a respectable level, adopted all the contemporary forms and included written communication of a volume that does not permit the Illyrian community of the époque to be considered in a generalised manner as agraphic.

Translated: Radovan Kečkemet

